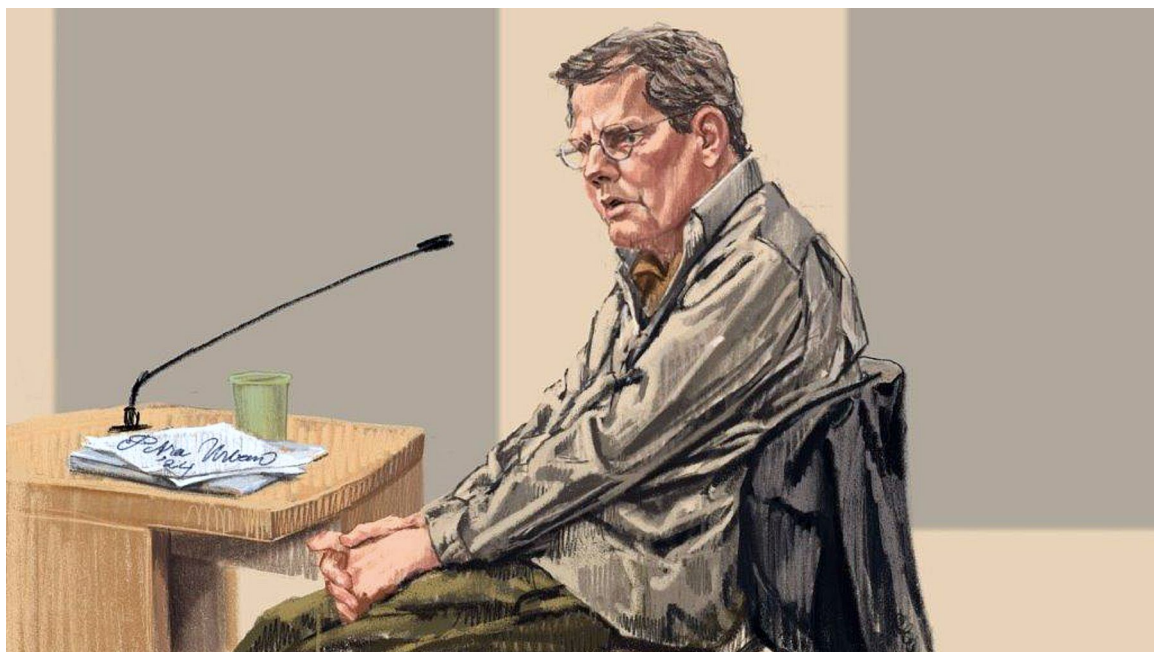

NTtdK

Nederlands Tijdschrift *tegen de* Kwakzalverij

JAARGANG 136 | 2025 | 1

Lecher-antenne

Huppes

Wörishofen

Het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij (v/h Actieblad, v/h Maandblad tegen de Kwakzalverij) is een uitgave van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, vereniging tot evaluatie van alternatieve behandelmethoden en tot bestrijding van kwakzalverij

ADVIESRAAD

Prof. dr. J. A. den Boer, hoogleraar biologische psychiatrie
Prof. dr. D. D. Breimer, emeritus hoogleraar farmacologie
Prof. dr. W.A. van Gool, emeritus hoogleraar neurologie
Prof. dr. K. Kramers, hoogleraar medicatieveiligheid
Prof. dr. W. M. J. Levelt, emeritus hoogleraar psycholinguïstiek

REDACTIE

B. van Dien, nttdk.r@xs4all.nl

Aanleveren van kopij, maximaal 1500 woorden, in Word. Afbeeldingen dienen als aparte bestanden aangeleverd te worden, elektronische figuren tif- of jpeg-format, minimaal 600 pixels. De redactie behoudt zich het recht voor artikelen en brieven te redigeren en in te korten. De auteurs verlenen impliciet toestemming voor openbaarmaking van hun bijdrage in de elektronische uitgave van het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij.

Jaarabonnement: € 37,50

Losse nummers: € 9,50

ISSN: 1571-5469

Omslagtekening: Huppes door *Petra Urban*

Vereniging tegen de Kwakzalverij opgericht 1 januari 1881

Correspondentieadres: Cobrastraat 7, 1338 HK Almere

tel: 0653327764, e-mail: secretariaat@kwakzalverij.nl

BESTUUR

Voorzitter: dr. H.M. Vemer, gynaecoloog niet praktiserend, Heilige Land Stichting

Secretaris: mw. C.J. de Jong, anesthesioloog, Amsterdam

Penningmeester: M. Coster, huisarts niet praktiserend, Almere

S. Cohen, psychiater, Amsterdam

Prof. dr. M. W. Hengeveld, emeritus hoogleraar psychiatrie, Leiden

Mw. drs. S. J. M. Josephus Jitta, italianist, Amsterdam

P. Klasen, tandarts, IJlst

Drs. D.P. Kooi, scheikundige, Diemen

Drs. H. Nieweg, politicoloog, Amsterdam

Drs. H. Prakke, Leiden

Prof. dr. F.J. van Sluijs, emeritus hoogleraar dierenchirurgie, Utrecht

Prof. dr. L.J.A. Stalpers, radiotherapeut, Amsterdam

Mw. dr. Y.H. Tak, apotheker, Utrecht

Mw. dr. ir. C.A. Vietsch, architect, Vlaardingen

ERELID

I. A. van de Graaff (1943-2009)

EREVOORZITTER

Dr. C.N.M. Renckens

De contributie bedraagt minimaal € 45 zulks met inbegrip van een abonnement op het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij; voor studenten, oio's en leerling-verpleegkundigen € 15. Een lid dat de Vereniging een bijdrage geeft van minimaal € 1.500, wordt vrijgesteld van verdere jaarlijks contributie, indien hij of zij het bestuur laat weten daar prijs op te stellen. Rekeningnummer NL37INGB0000032237 ten name van de penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Amsterdam

www.kwakzalverij.nl

Nepwetenschap in de diergeneeskunde: de Lecher-antenne

Freek van Sluijs

Een lezer maakte ons attent op de praktijk van dierenarts Eric Laarakker. Deze holistische dierenarts werkt onder andere met de zogenaamde *Lecher-antenne*. Dit blijkt een soort wichelroede te zijn waarvan de veronderstelde werking wordt onderbouwd met een (pseudo)wetenschappelijk verhaal over elektromagnetische golven. Reden om dieper te duiken in de pretenties van dit instrument en de fysica erachter.

ERNST LECHER

Hoewel Ernst Lecher niet de uitvinder is van de naar hem genoemde antenne is zijn naam wel verbonden aan dit instrument. Hij zou deze eer waarschijnlijk niet op prijs hebben gesteld. Lecher (1829-1905) was hoogleraar experimentele natuurkunde aan de universiteiten van Innsbruck, Praag en Wenen in de tijd waarin de elektromagnetische golven en de röntgenstraling werden ontdekt. In 1889 ontwierp hij een meetopstelling waarmee de lengte en de frequentie van elektromagnetische golven nauwkeurig konden worden bepaald. Deze opstelling werd bekend als de *Lecherlijn*.

Een Lecherlijn bestaat uit twee evenwijdige draden die aan een kant worden aangesloten op een zender die hoogfrequente radiogolven uitzendt. Aan het andere uiteinde zijn de draden kortgesloten door een dwarsverbinding. Wanneer de zender wordt aangezet loopt er een transversale golf over de draden waarvan de knopen liggen op een veelvoud van de helft van de golflengte. Het maximale voltage wordt bereikt in de buiken, de minimale waarde (nul) in de knopen. De kno-

Lecher-antenne

pen en buiken kunnen worden gevonden door een *Geislerbuis* langs de draden te schuiven. Dit is een met gas gevulde glazen buis die oplicht als er een spanning door het gas loopt. Op de buiken van de golf zal de buis maximaal oplichten, op de knopen dooft hij. Door de buis langs de draden heen en weer te bewegen kon Lecher de frequentie en de golflengte van de uitgezonden golven meten. Lecher geldt als een belangrijke pionier van de stralingsfysica en zijn meetopstelling wordt nog steeds gebruikt in het natuurkunde-onderwijs.

REINHARD SCHNEIDER

Een Lecherlijn is een groot en zwaar apparaat dat niet geschikt is voor medische toepassingen.

Hiervoor bedacht de Duitse natuurkundige Reinhard Schneider (1925-2001)¹ een draagbaar instrument dat enigszins lijkt op een verkleinde Lecherlijn. Het middendeel bevat een schaalverdeling en twee evenwijdige draden, die via een schuifje met elkaar zijn verbonden. Het apparaat wordt vastgehouden aan twee dunne holle staafjes, die een hoek van iets meer dan 90 graden maken met het middendeel. Anders dan de Lecherlijn wordt Schneiders apparaat niet aangesloten op een radiozender. Het wordt gebruikt om 'spontane' elektromagnetische straling uit de omgeving op te vangen en te meten. Vandaar de naam *Lecher-antenne*.

De te meten golflengte kan met het schuifje worden ingesteld op de liniaal. De onderhandse greep waarmee het apparaat wordt vastgehouden is niet stabiel en de antenne kan hierdoor makkelijk in de handen op en neer bewegen. Volgens de bedenker reageren de spieren in de onderarm van de onderzoeker op een signaal dat uit de handvatten komt als de antenne een 'energieveld' detecteert. De spieren spannen zich dan aan en de antenne klappt om. De hele procedure vertoont grote gelijkenis met het lopen met een wichelroede, waarmee in de 15e eeuw werd gezocht naar ondergronds water en erts. Het grote verschil met Schneiders antenne is dat de (vermeende) successen van wichelroedelopers werden toegeschreven aan spirituele vermogens, terwijl Schneider zijn apparaat voorzag van een pseudowetenschappelijke verklaring.

WOONBIOLOOG WALTER KUNNEN

We zijn inmiddels al een eind verwijderd van Lechers natuurkunde, maar om tot een (dier)geneeskundige toepassing te komen moeten we nog een stap zetten naar levende organismen. Een van de eersten die de Lecher-antenne gebruikte om de invloed van 'biodynamische energie' op levende cellen te onderzoeken was de Belgische woonbioloog Walter Kunnen (1921-2011). De term 'woonbioloog' wekt de indruk dat we te maken hebben met een bioloog die de invloed van huisvesting op levende organismen bestudeert. Een dergelijke specialisatie bestaat echter niet in de biologie. En Walter Kunnen was bovendien geen bioloog: hij studeerde Grieks-Latijnse humaniora in Herentals en rechten aan de katholieke universiteit Leuven.² Kunnen werkte bij verschillende bouwbedrijven, waaronder het door hem zelf opgerichte *Algemeen Bouwbedrijf Kunnen*. Met de zelfbedachte term 'woonbioloog' bedoelt hij een bouwdeskundige die zich richt op het bevorderen

van een gezonde leefomgeving in huis. Woonbiologen geloven dat de gezondheid van bewoners kan worden verstoord door schadelijke straling in hun huis, en dat deze straling kan worden gedetecteerd met een Lecher-antenne. Om de schadelijke effecten op de gezondheid te verklaren legde Walter Kunnen een verband tussen de signalen die hij met een Lecher-antenne opving en de biologische functies van menselijke en dierlijke organen. Hij beweert te hebben aangetoond dat cellen, weefsels en organen 'vibreren' met een eigen trillingsfrequentie. Dit doet denken aan de 'bioresonantie' van de Duitse ingenieur Paul Schmidt (1922-1994), die meende dat ook relatief zwakke hoogfrequente straling een effect heeft op levende cellen. Als voorbeeld noemt hij de vorming van pigment door melanocyten (pigmentcellen) onder invloed van UV licht.

Er is geen bewijs voor de veronderstellingen van Kunnen en Schmidt. Hoe Walter Kunnen zijn data heeft verzameld en zijn conclusies getrokken is niet bekend; er zijn geen wetenschappelijke publicaties over te vinden. Resonantie is een goed beschreven verschijnsel in de natuurkunde. Het treedt vooral op bij objecten met een grote dichtheid, zoals een bronzen klok die door een klepel in trilling wordt gebracht of een ijzeren brug door een erover marcherend peloton soldaten. Resonantie wordt afgezwakt door demping, en biologische weefsels zijn van nature sterk gedempt. Resonantie van (levende) weefsels is nooit gerapporteerd en het is dan ook niet duidelijk of de productie van pigment onder invloed van zonlicht wordt veroorzaakt door resonantie. En dan zijn er ook nog de golven, die in de woonbiologie de oorzaak zijn van al het kwaad. Deze 'aardstralen' zijn al in de jaren '30 van de vorige eeuw verzonnen, maar ondanks moderne meettechnieken nooit gevonden. Het is evenmin duidelijk welke golven er met de Lecher-antenne worden gemeten. Het woonbiologische taalgebruik is zo vaag ('meerdere dimensionale geodynamische netten die op het lichaam van mens, dier en plant – zowel inwendig als uitwendig afdrukken vertonen in de vorm van een ruimtelijke afbeelding')³ dat niet duidelijk is welk natuurkundig verschijnsel ermee wordt bedoeld.

GEBRUIK IN DE DIERGENEESKUNDE

Ondanks (of misschien juist dankzij) deze vaagheid is de Lecher-antenne populair in het alternatieve circuit. Dit betreft zowel de mens- als de diergeneeskunde. Een zoekopdracht op het inter-

net met de termen 'Lecher-antenne' en 'diergeneeskunde' levert een groot aantal hits op. Het merendeel hiervan betreft alternatieve behandelars ('veterinair natuurgeneeskundig therapeut', 'cranosacraal therapeut', 'natuurgeneeskundige'), maar er zitten ook een paar reguliere dierenartsen tussen.⁴ De al genoemde Eric Laarakker komt hierbij prominent naar voren. Laarakker is eigenaar van de *holistische praktijk voor dier en mens Den Hoek*. Hij gebruikt de Lecher-antenne niet alleen in zijn praktijk, maar geeft ook cursussen over het gebruik van het instrument. Deze cursussen worden verzorgd door de *Healthcare Academy Den Hoek*.⁵ Er worden drie modules aangeboden: een basiscursus, een vervolgcursus en een module woonbiologie. Tot de docenten behoren naast de dierenartsen Eric Laarakker, Claudia de Gooijer-Kant en Aleid Hilbrand ook de woonbiologen Thijs Tjaden en Theo Hooijer.

Thijs Tjaden is eigenaar van Tjaden woonbiologie in Bennebroek en het op hetzelfde adres gevestigde bedrijf BioZence. Van huis uit is hij elektrotechnisch installateur, maar hij is ook opgeleid tot woonbioloog (een vak waarvan hij zelf zegt dat er geen echte opleiding voor is en dat je het in de praktijk moet leren).⁶ Het kernproduct van Tjadens bedrijf BioZence is de OHRB. Deze *Optimal Harmoniser for Restoring Balance* is een kastje dat werkt zodra het in een stopcontact wordt gestoken. Een enkele harmonisator is voldoende om alle schadelijke frequenties te neutraliseren en de hele woning te voorzien van harmonische energie. Het kastje kost € 450; het bevat een palet zeer zuivere kristallen en edelstenen in een keramische behuizing en is voorzien van een gouden logo.

De bestrijding van aardstralen lijkt niet het belangrijkste doel van de *Healthcare Academy Den Hoek*. Dat is ongetwijfeld het gebruik van de Lecher-antenne, die overigens ook kan worden aangeschaft bij BioZence. De prijzen variëren daar van € 175 tot € 300 voor het meest luxueuze model, dat is uitgerust met een gouden en een zilveren scharnier.

NEPWETENSCHAP

Met de Lecher-antenne zijn we inmiddels een flink eind afgedwaald van de natuurwetenschappelijke basis van de diergeneeskunde. De reguliere (dier)geneeskunde ontkent niet dat elektromagnetische straling effect heeft op levende organismen. In tegendeel; zij maakt er juist dankbaar gebruik van. De prikkelgeleiding in zenuwweefsel en het samentrekken van spierweefsel

komen tot stand via elektrische impulsen, die aan de oppervlakte van het lichaam kunnen worden afgeleid met elektro-encefalografie (EEG), electrocardiografie (ECG of 'hartfilmpje') en electromyografie (EMG). In ziekenhuizen wordt op grote schaal gebruik gemaakt van beeldvormende technieken als Röntgenfoto's, Computer Tomografie (CT) en *Magnetic Resonance Imaging* (MRI). Radioactieve straling wordt zowel gebruikt voor diagnostische doeleinden (SPECT = *Single Photon Emission Computed Tomography*)⁷ als voor de behandeling van kwaadaardige ziekten (Radiotherapie). Deze 'reguliere' toepassingen van elektromagnetische energie berusten op goed gekarakteriseerde natuurkundige en biologische verschijnselen. Hiernaar is (en wordt) veel wetenschappelijk onderzoek gedaan, maar de mysterieuze frequenties en energieën waarop de Lecher-antenne zich richt zijn hierbij nooit gevonden. Dat neemt niet weg dat zich op dat gebied een flinke buitenwetenschappelijke ontwikkeling lijkt te hebben voltrokken. De website van de holistische praktijk Den Hoek vermeldt dat er 'in de afgelopen 30 jaar met behulp van een heel team aan dierenartsen, artsen, therapeuten en woonbiologen veel frequenties in kaart zijn gebracht'.⁸ Met de Lecher-antenne zouden inmiddels 'meer dan 3500 frequenties van het lichaam en pathogene belastingen' meetbaar zijn.⁹ Het is niet duidelijk om wat voor 'lichaamsfrequenties' het hier gaat, welk orgaan, weefsel of object ze uitzendt, en welke 'pathogene belastingen' er worden gemeten. In wetenschappelijke databases (Pubmed, *Web of Science*) zijn hierover geen publicaties te vinden en hoewel Laarakker zich op zijn website 'onderzoeker' noemt heeft hij geen wetenschappelijke artikelen op zijn naam staan. De alternatieve 'onderzoekers' hebben hier geen probleem mee, want de metingen die zij met de Lecher antenne doen zijn zo subjectief dat ze er alle kanten mee uit kunnen. Hun 'onderzoek' is een doorzichtige vorm van nepwetenschap die met gewichtig klinkende maar in feite betekenisloze termen suggereert dat de onderzoekers/behandelaars weten wat ze meten.

Je kunt je afvragen of dit erg is. De huidige wetgeving biedt ruimte voor dit soort activiteiten en laat de beoordeling van de effectiviteit over aan de client. De combinatie met reguliere geneeskunde kan voor sommigen misschien verwarrend zijn, maar in alternatieve kringen is de opvatting populair dat alternatieve behandelwijzen een nuttige aanvulling zijn op de reguliere (dier)geneeskunde. Dierenarts Laarakker is hiervan een goed voorbeeld: Hij combineert zijn werk als regulier

dierenarts met een indrukwekkend aantal andere behandelwijzen: chiropraxie, osteopathie, manuele therapie, fytotherapie, klassieke homeopathie, Chinese en Japanse acupunctuur, neuraaltherapie en andere energetische behandelmethoden.¹⁰

De gedachte dat alternatieve behandelwijzen een nuttige aanvulling kunnen zijn op de reguliere (dier)geneeskunde is echter een tragische misvatting: zij sluiten elkaar juist uit. De term 'complementaire (dier)geneeskunde' is dan ook misleidend: er is eerder sprake van *contraire* (dier)geneeskunde. Je kunt nu eenmaal niet vinden dat geneesmiddelen een bepaalde concentratie in het bloed moeten hebben om effectief te zijn en tegelijkertijd geloven dat ze juist meer werkzaam worden als ze zo sterk worden verdund dat ze niet meer in het oplosmiddel aanwezig zijn. Of je reguliere diagnostiek baseren op bij grote aantallen patiënten vastgestelde referentiewaarden en daarnaast vertrouwen op subjectieve 'metingen' van nooit aangetoonde 'frequenties' met een niet-gevalideerd instrument. Studenten die deze alternatieve opvattingen als leidraad gebruiken bij hun examens zullen zakken als een baksteen en nooit hun diploma halen.

Clënten die zich wenden tot een alternatieve therapeut weten dat er geen wetenschappelijk bewijs is voor de effectiviteit van de behandeling en verwachten dat ook niet. Maar bij een reguliere dierenarts ligt dat anders en mag de client ervan uitgaan dat diens handelen een rationele basis heeft. Als een dierenarts zich inlaat met ongefundeerde behandelingen bekleedt hij die door zijn opleiding en status met de autoriteit van de wetenschap en dat is niet acceptabel. Dierenartsen die geloven in alternatieve nepwetenschap en deze via hun praktijk propageren zouden hun diploma moeten inleveren en titelloos opgaan in het alternatieve circuit.

DE OFFICIËLE INSTANTIES

Het toepassen van ongefundeerde alternatieve behandelingen door dierenartsen straalt ook af op het instituut waar zij zijn opgeleid (er is in Nederland maar een Faculteit Diergeneeskunde) en op hun beroepsorganisaties. Deze zouden hun stem moeten verheffen tegen dit soort praktijken. Tot voor kort gebeurde dit ook: op de website van de Faculteit Diergeneeskunde was een 'zienswijze' te vinden waarin het uitvoeren van alternatieve behandelingen werd gekwalificeerd als 'onprofessioneel gedrag'.¹¹ Helaas is deze zienswijze begin 2024 van de site verwijderd. Aanlei-

ding was de vrees dat de zienswijze door de wijze van formuleren zou leiden tot polarisatie. Iets wat de faculteit in het huidige tijdsgewricht niet op gang wil brengen. Helaas is met dit badwater ook een gezond kind weggegooid. Het bewaken van wetenschappelijke integriteit is een kerntaak van universiteiten. Het van de website verwijderen van een standpunt over onwetenschappelijk gedrag van alumni is een verkeerd signaal in een tijd waarin nepwetenschap steeds meer voet aan de grond krijgt. De wetenschappelijke wereld moet zich hier juist krachtig tegen verzetten! Het is te hopen dat de Faculteit Diergeneeskunde deze uitdaging zal aangaan en de zienswijze over alternatieve behandelwijzen – al dan niet in een aangepaste formulering – in ere zal herstellen.

Gelukkig lijkt de grootste beroepsvereniging KNMvD (Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde) zich juist de andere kant uit te bewegen. Waar zij vroeger alternatieve dierenartsen de hand boven het hoofd hield¹² vindt zij nu dat alternatieve behandelwijzen niet voldoen aan de professionele standaard.¹³ Toen de VtdK het Hoofdbestuur vroeg of het de alternatieve ozontherapie en goudacupunctuur van dierenarts Stefan Veenstra¹⁴ beschouwde als onderdeel van de professionele standaard was het antwoord een duidelijk 'nee'.

Naschrift

De Faculteit Diergeneeskunde heeft op dit artikel gereageerd in een door decaan prof. dr. Debbie Jaarsma en vicedecaan prof. dr. Harold Bok ondertekende brief. De faculteit stelt in deze brief o.a. dat zij de zienswijze heeft verwijderd omdat zij als organisatie geen standpunten publiceert. Maar zij kan als organisatie wel worden aangesproken op zaken die de primaire processen raken en de standpunten die hieraan ten grondslag liggen. De faculteit vindt dat dierenartsen geen alternatieve behandelwijzen moeten voorschrijven, tenzij uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat een behandeling effectief is of dat werkzaamheid op basis van biomedische kennis aannemelijk is. Zij schaaft zich achter het standpunt dat de KNMvD hierover uitdraagt, maar wil hiermee zelf niet in de openbaarheid treden. ●

Noten

- 1 <https://skepsis.nl/lecherantenne/>
- 2 <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/kunnen-walter>
- 3 <https://holistischdierenarts.nl/lecher-antenne/geschiedenis-van-de-radiesthesie-en-de-lecher-antenne/>

- 4 Holistische praktijk Den Hoek, de Bilt; Dierenartspraktijk Danswijk, Almere; dierenarts Den Bommel, Goeree-Overflakkee; holistisch dierenartsen Caspar Broekman en Jolijn van Leeuwen, Amsterdam; dierenarts Robert Bos, Enschede/Borne; dierenarts Michelle Sliedrecht, Renkum.
- 5 <https://healthcare-academy.nl>
- 6 <https://biozence.nl/wat-is-een-woonbioloog/>
- 7 Deze methodes worden niet alleen toegepast bij mensen, maar ook in (gespecialiseerde) diergeneeskundige centra. Ze maken dan ook deel uit van de diergeneeskundige opleiding.
- 8 <https://holistischdierenarts.nl/lecher-antenne/geschiedenis-van-de-radiesthesie-en-de-lecher-antenne/>
- 9 <https://healthcare-academy.nl/over-de-lecher-antenne/>
- 10 <https://holistischdierenarts.nl/eric-laarakker/>
- 11 Dierenartsen die bij de uitoefening van hun beroep naast moderne methoden ook alternatieve behandelingen aanbieden combineren twee onverenigbare paradigma's. Zij bekleden hiermee alternatieve behandelwijzen met de autoriteit van de wetenschap en wekken foute verwachtingen bij hun cliënten. De faculteit beschouwt dit als onprofessioneel gedrag. Zij is van mening dat wetenschappe-
lijk geschoolde dierenartsen zich niet moeten inlaten met het toepassen van alternatieve behandelwijzen. Zij dienen dit over te laten aan niet wetenschappelijk geschoolde alternatieve behandelaars. De faculteit draagt deze zienswijze uit in haar onderwijs.
- 12 De KNMvD had ooit een groep Homeopatisch Werkende Dierenartsen.
- 13 Een reguliere behandelwijze is gebaseerd op de wetenschappelijke kennis, vaardigheden en ervaring die leiden tot de bevoegdheid om de diergeneeskunde uit te mogen oefenen (evidence based veterinary medicine). Een reguliere behandelwijze is daarnaast algemeen door de beroepsgroep aanvaard en onderdeel van de professionele standaard (goede veterinaire praktijk). Niet-reguliere behandelwijzen vallen buiten deze professionele standaard en omvatten onder andere homeopathische, holistische of andere complementaire behandelwijzen zoals acupunctuur. (<https://www.knmvd.nl/standpunt-alternatieve-geneeswijzen/>)
- 14 *Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij* 2024,1:22-25; <https://www.kwakzalverij.nl/tijdschrift/tijdschrift-archief-2024/bioresonantie-goud-en-ozon-in-dieren-praktijk-van-stefan-veenstra/>

Strubbelingen met inning contributie jaargang 2024-2025

Geachte leden. Zoals op afgelopen jaarvergadering al is gezegd zijn er problemen met ons nieuwe systeem voor het innen van contributie. We leken op de goede weg maar in januari bleken er toch weer fouten in het systeem te zitten. Zo kregen de leden een mail met een betaalverzoek, en als men daarop klikte kwam men op een fouten-scherm 404. Er kon vanuit dat scherm gewoon ingelogd worden en betaald, maar het 404-scherm was voor velen reden om niet door te klikken. Tot overmaat van ramp kregen sommige leden een dubbel betaalverzoek vanwege een bug in het systeem. Het lijkt nu weer

gerepareerd, maar er is wel een achterstand ontstaan in de contributiebetalingen.

Een verzoek aan alle leden die nog niet betaald hebben is om in te loggen op www.kwakzalverij.nl en dan in te loggen onder het 'poppetje' Account. Daarna kan men onder 'Contributie' zien of er betaald is en zo niet hierbij het verzoek via deze weg alsnog te betalen.

Alvast bedankt voor de moeite en excuses voor de overlast. ●

Met vriendelijke groeten,
Martijn Coster, penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij

Ex-internist Wim Hupples krijgt twee jaar gevangenisstraf

Broer Scholtens

Wim Hupples moet twee jaar de gevangenis in voor mishandeling en oplichting. De uit zijn ambt gezette internist experimenteerde met een bizarre lichttherapie waarmee hij beweerde kanker te kunnen genezen.

De rechtbank Rotterdam heeft half december 2024 Wim Hupples – in vele kranten aangeduid als nep- en horror-arts – veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf, voor mishandeling en oplichting. Hupples, in 2016 uit zijn internistenambt gezet, spiegelde kankerpatiënten voor dat zijn onzin-lichttherapie hemzelf en andere patiënten had genezen terwijl hij wist dat dit niet het geval was.¹

Hupples behoort in de top-10 van kwakzalvende (ex-)artsen die de afgelopen decennia met kwalijke praktijken ernstige schade hebben toegebracht aan wanhopige patiënten. Zijn zelf verzonden lichtbehandeling, die hij vaak tientallen keren bij patiënten uitvoerde, was extreem pijnlijk en leverde afschuwelijke ontstekingen en wonden op, zonder enige genezing; de meeste patiënten overleden. Voor sommige patiënten was Hupples hun laatste hoop omdat ze stervende waren; anderen zochten een alternatieve behandeling vanwege hun te grote angst voor chemokuur of operatie.

De uit het BIG-register geschrapte internist behandelde ernstige zieke en uitbehandelde kankerpatiënten met een bizarre lichttherapie. Vijf patiënten deden aangifte tegen hem. Een overleefde het lampengepruts maar moet verder met

een stoma, vier overleden kort na Hupples' behandeling. Ze kwamen op een vaak afgrijselijke en pijnlijke manier aan hun eind, zonder menswaardig afscheid te kunnen nemen van vrienden en familieleden.

De Rotterdamse rechtbank heeft het in haar uitspraak over zware mishandeling met voorbedachten rade, benadeling van de gezondheid van kankerpatiënten en van oplichting. 'Hoe een nep-arts doodzieke kankerpatiënten valse hoop biedt en voor duizenden euro's oplicht', kopte het *Algemeen Dagblad* de dag na de uitspraak.

Het is voor het eerst dat een kwakzalver vanwege zijn kwalijke praktijken een gevangenisstraf krijgt opgelegd.² De rechtbank sluit zich bijna geheel aan bij de bevindingen van het Openbaar Ministerie (OM). De uiteindelijke straf viel desondanks veel lager uit dan de eis van het OM van zes jaar celstraf. De rechtbank acht Hupples minder toerekeningsvatbaar dan het OM, een kwestie van interpretatie van het rapport van het Pieter Baan Centrum (PBC), waar hij tijdelijk ter observatie is geweest. Groothedswaanzin, psychotisch, een schizo-affectieve stoornis, zijn kwalificaties van het PBC voor Hupples gedrag. Het PBC voegt er aan toe dat Hupples weliswaar minder toerekeningsvatbaar is maar wel degelijk

Willem Huppel in de rechtbank. © Petra Urban

deels verantwoordelijk mag worden gehouden voor zijn daden. Zie daar de reukelijkheid.

De rechtbank acht de kans op herhaling erg groot. De kwakzalver gelooft nog steeds (!!!) obsessief in zijn lichttherapie, constateerde het PBC. De rechtbank heeft daarom aan de lagere straffe strenge voorwaarden verbonden om te voorkomen dat Huppel ooit nog patiënten behandelt met zijn verderfelijke lichttherapie. Hij moest zich daarom direct – binnen vier dagen na de uitspraak – laten opnemen in de psychiatrische kliniek Rooyse Wissel in Venray voor een behandeling van ongeveer een jaar, een zekere vorm van tbs. Eenmaal uit die kliniek zal hij zich verder moeten laten begeleiden en zo nodig medicijnen slikken; wat hij niet wil, liet hij tijdens de rechtszaak weten. Wanneer Huppel de komende drie jaar opnieuw in de fout gaat zal hij alsnog de cel in moeten, luidde het vonnis.

Van de twee jaar gevangenisstraf die Huppel heeft gekregen, is dertien maanden voorwaardelijk. De voormalige internist heeft in 2022, direct na zijn arrestatie in Roemenië, in Nederland elf maanden opgesloten gezeten, in afwachting van zijn proces. Huppel kon daarom in december vorig jaar direct na de uitspraak als vrij mens de rechtszaal verlaten. Twee opgetrommelde politieagenten die in de zaal zaten – voor het geval dat de uitspraak hoger zou uitvallen – konden onverrichte zaken vertrekken. Huppel moet de kankerpatiënten die aangifte tegen hem deden – of hun erfgenamen – een materiële en immateriële schadevergoeding betalen tot een totaal bedrag van zo'n 30.000 euro.

Huppel is niet tegen de uitspraak in beroep gegaan, hij moet beseft hebben dat een volgende rechtbank (in beroep) hem weleens een zwaardere straf zou kunnen geven. Huppel, wiens pas-

poort is ingetrokken, mag niet zonder toestemming van de reclassering naar het buitenland. Hij had naar Roemenië gewild om daar verder medicijnonderzoek te doen, vertelde hij de rechtbank. Ze zouden in Roemenië – waar hij heen was gevlucht en in 2022 in Boekarest werd gearresteerd – zijn 'onderzoekskennis' zeer waarderen, pochte hij tijdens de rechtszitting, nog eens bewijzend dat de PBC-diagnose groothedswaanzin zo gek niet is. Die reis naar Roemenië zit er echter niet in.

De Vereniging tegen de Kwakzalverij (VtdK) heeft Huppel al lang in het vizier. Op de website van de vereniging is enkele malen over hem geschreven, vijftien jaar geleden voor het eerst.³ Meer dan tien jaar geleden beweerde Huppel in e-mails aan de VtdK-redactie bij zijn experimenten samen te werken met bedrijven en ziekenhuizen, in Nederland en in de VS. Deze, hier naar gevraagd, ontkenden de samenwerking categorisch, sterker ze kenden Huppel niet. Fantasieën en leugens zijn Huppel niet vreemd. In een e-mail aan de redactie schrijft hij verder: 'Ik denk dat ik het stempel kwakzalver niet verdien. Ik test namelijk zeer goed of de behandeling per patiënt werkt, waartoe ik voortdurend de grootte van de kanker meet. Mijn beste vrienden zijn aangesloten bij jullie vereniging.'

Huppel paste de lichtmethode op zichzelf toe en genas van kanker, zo vertelde hij patiënten, zonder enig bewijs te overleggen, bijvoorbeeld röntgenfoto's. Huppel (1954) diende zijn patiënten via een infuus een groene algenvloeistof toe, om vervolgens met een lamp de plaats van de tumor te belichten met het idee dat deze, omringd door fotogevoelige drab, zichzelf zou opruimen.

In een lezing die de toen nog BIG-geregistreerde internist in 2015 hield in Bergen (NH) had hij

het over een behandeling (op centimeters afstand) met een 1200 Watt-belichting, gedurende 35 minuten. Hij behandelde/experimenteerde indertijd van alles in zijn 'kliniek' De Ruige Rus in Hilversum, een kamertje in het pand van een orthomoleculair therapeut. De ziekte mocht zeer vergevorderd zijn, vertelde hij zijn publiek: 'Ook zwerende borstkanker. Voor tumoren groter dan twee centimeter is een wekelijkse behandeling nodig totdat de kanker weg is.' Hij dacht ook 'uitgebreide slokdarmkanker en alveeskliekkanker' te kunnen behandelen met zijn 'beste en meest eenvoudige geneeswijze ter wereld waarvan de eerste resultaten veelbelovend zijn', schreef hij indertijd in de aankondiging van de lezing (zie ook kader Lichtpons).

Bij lichttherapie wordt een fotogevoelige stof (foto-sensitizer) via een infuus het lichaam ingedrupt om soms pas na dagen de tumor – en de rest van het lichaam – te bereiken. Door licht selectief op de kanker te richten, in combinatie met aanwezige zuurstof, zou de katalysator daar actief worden en kankercellen vernietigen. Tot zover de theorie die echter ver weg ligt van de klinische praktijk. In de reguliere geneeskunde wordt de methode alleen toegepast bij oppervlakkige aandoeningen bijvoorbeeld huidkanker waar de tumor aan het oppervlak ligt en zuurstof en licht de hiervoor speciaal ontwikkelde foto-sensitizer in de tumor kunnen bereiken. Diepe tumoren kunnen niet op deze manier worden behandeld, vertelden door het OM geraadpleegde oncologen van onder meer het Antoni van Leeuwenhoek-ziekenhuis en van het Erasmus Medisch Centrum.

De oncologen kregen inzage in de patiëntendossiers van de vijf patiënten die aangifte hadden gedaan. De kankerexperts oordeelden unaniem dat lichttherapie niet geneest en grote schade kan opleveren. Een bizarre therapie dus. 'De toegepaste lichttechniek voldoet niet aan de stand van de wetenschap en er is geen bewijs van enige effectiviteit', luidde de wat nettere formulering van de oncologen, opgenomen in hun verklaringen in het gerechtsdossier. Ze voegden eraan toe dat Huppes patiënten heeft misleid door bij voortduring te stellen dat zijn lichttherapie tumoren zou opruimen. Vier van de vijf patiënten verkeerden volgens de oncologen in een terminale fase. Zij stelden dat Huppes met zijn algengedoe patiënten onnodig veel pijn heeft bezorgd en door voortdurend maar door te gaan met zijn lampenbehandeling benodigde palliatieve zorg buiten de deur heeft gehouden.

Huppes was niet onder de indruk van de expertsopinie. De artsen hebben de rechtbank

verkeerd geadviseerd, vertelde hij de rechters. 'Als een behandeling niet in hun behandelprotocol staat, wijzen ze die af. Ze houden zich vast aan reguliere behandelingen en hebben geen idee wat er in het buitenland gebeurt, ik wel.'

Wim Huppes rotzooide met veel licht dicht op een vaak al kapotte huid om diepe tumoren te bereiken vaak ook nog eens zonder voldoende zuurstof. Hij gebruikte hiervoor curieuze – zelf gemaakte – fotogevoelige stoffen uit onder meer algen en het synthetische blauwe pigment ftalocyanine, stoffen met vermoedelijk ook veel bijwerkingen. Het gebruik van lichtgevoelige stoffen maakt het hele lichaam gevoelig voor zonlicht zodat ook bij veel patiënten de huid elders ook pijnlijk verbrandde.

Huppes belichtte patiënten met een lichtbak op de plaats van de tumor. Bij patiënten met appendixkanker en met alveeskliekkanker kreeg hun buik het zwaar te verduren, bij een borstkankerpatiënte haar borsten. Het resulteerde in ernstige brandwonden en pijnlijke zwerende ontstekingen terwijl de groei van de tumor doorging. In het rechtsdossier zitten ten bewijze van de pijnlijke gevolgen van Huppes' lichtbehandeling vreselijke foto's van bijvoorbeeld een al zwarte, afgestorven vrouwenborst.

Bij een patiënte met endeldarmkanker bracht hij een slang voorzien van leds rectaal in, tot tientallen centimeters diep. Een minutenlange belichting veroorzaakte ernstige ontstekingen en verbranding van de darmwand, met als gevolg verschrompeling van een deel van de darm. De patiënte kreeg helse pijnen te verwerken. Ook de kwakzalver erkende tijdens de rechtszitting dat de vrouw vreselijk heeft geleden. Ze overleefde de experimenten van Huppes door een tijdige operatieve ingreep in het Antoni van Leeuwenhoek-ziekenhuis. Daar moest een stuk verschrompelde darm worden verwijderd. De vrouw moet verder door het leven met een stoma.

Hoe erger de klachten in de vorm van onder andere opzwellende lymfeklieren des te beter, hield kwakzalver Huppes zijn patiënten voor, het zou een teken zijn dat de opruimactie aansloeg. Daardoor bleef hij valse hoop geven. 'Het gaat goed', moedigde hij zijn patiënten aan, blijkt uit het frequente whatsappverkeer tussen Huppes en zijn patiënten. Er werden honderden whatsapp's en e-mailberichten van Huppes aangetroffen in zijn in beslag genomen telefoon en laptop. Ze vormden een belangrijk onderdeel van het meer dan 4000 pagina's tellende dossier dat het OM tijdens de tweedaagse rechtszitting vorig jaar in Rotterdam inbracht.

De meeste patiënten die Huppes behandelde, hadden uitzaaiingen waarvan hij veelal het bestaan ontkende. Op vragen van de rechter hierover vertelde hij dat hij wel wist van uitzaaiingen maar dat hij de patiënt moed wilde inspreken. Huppes: 'Nee, natuurlijk niet, de kanker was niet weg. Ik wilde niet dat ze opgaven, een leugentje om bestwil', was zijn bizarre uitleg, tot verbijstering van familieleden van de overledenen in de rechtszaal. Tijdens de zitting confronteerde een van de rechters hem met verklaringen van familieleden van patiënten dat hij hun had verteld met zijn methode tien mensen te hebben genezen terwijl er op dat moment al twee daarvan waren overleden. Waarom deed u dat, vroeg een van de rechters hem. 'Ik heb me achteraf gezien onvoorzichtig uitgedrukt, ik ben overenthousiast geweest, ik wil mensen graag helpen', was zijn antwoord waarna vanuit de rechtszaal een boze schreeuw volgde van een van de familieleden van een overleden patiënt: 'Allemaal leugens.' De rechter toonde empathie, er kwam geen corrigerend vingertje.

Uit verklaringen in het dossier blijkt dat Huppes zijn patiënten weinig vertelde over de ernstige bijwerkingen van zijn behandeling. En als er wat fout ging, lag dat volgens Huppes altijd aan iets anders, aan zijn patiënten die zijn medicatieadviezen (onder meer ontstekingsremmers) niet hadden opgevolgd of aan weigerende familieleden die patiënten afhielden van verdere lichtbehandeling. 'Hadden ze mijn adviezen gevolgd dan waren ze genezen', was de stuitende opmerking tijdens de rechtszitting.

Huppes gebruikte vaak vreemde valse kwalificaties om zijn onzinnige lichttherapie bij patiënten aan te prijzen, blijkt uit het rechtsdossier dat het OM in de loop der jaren had opgebouwd. Hij gebruikte, zo melden patiënten en familieleden van de vijf patiënten, met enige regelmaat de term 'appeltje-eitje' voor zijn aanpak van de uitbehandelde kankerpatiënten. 'Ik ga u beter maken.' Zijn geloof in zijn lichtbehandeling was zo groot dat hij patiënten met vreselijke ontstekingen steeds maar opnieuw bleef behandelen met zijn lampen, soms tientallen keren kort achter elkaar. In zijn gekte klopte hij twee keer aan bij het hospice waar een van zijn patiënten in haar laatste levensfase heen was gebracht. Er kwam echter geen nieuwe lichtbehandeling meer, de moeder van de vrouw – enkele maanden na het overlijden van haar dochter ook overleden – wees hem resoluut de deur.

Huppes gebruikte vaak vreemde valse kwalificaties om zijn onzinnige lichttherapie bij patiën-

ten aan te prijzen, blijkt uit het rechtsdossier. Hij gebruikte, zo melden patiënten en familieleden van de vijf patiënten, met enige regelmaat de term 'appeltje-eitje' voor zijn aanpak van de uitbehandelde kankerpatiënten. 'Ik ga u beter maken.' Zijn geloof in zijn lichtbehandeling was zo groot dat hij patiënten met vreselijke ontstekingen steeds maar opnieuw bleef behandelen met zijn lampen, soms tientallen keren kort achter elkaar. In zijn gekte klopte hij twee keer aan bij het hospice waar een van zijn patiënten in haar laatste levensfase heen was gebracht. Er kwam echter geen nieuwe lichtbehandeling meer, de moeder van de vrouw – enkele maanden na het overlijden van haar dochter ook overleden – wees hem resoluut de deur.

Toen in 2007 bij Huppes prostaatkanker werd ontdekt ging hij experimenteren met de lichttechniek. Zijn vermeende genezing met deze experimentele techniek gebruikte hij om radeloze, vaak uitbehandelde kankerpatiënten over de streep te trekken. Zij kregen te horen dat in landen als Rusland, China en Japan de afgelopen jaren al honderden kankerpatiënten met deze lichtbehandeling zouden zijn genezen. In Duitsland zou de therapie binnenkort zelfs worden 'gecertificeerd', vertelde hij hun. Een nietszeggende kwalificatie, een onzinverhaal net als zijn bewering dat Nederlandse oncologen onvoldoende op de hoogte zijn van de wondertechniek en hij wel.

Huppes prutste na zijn eigen 'genezing' eerst in een kamertje in Hilversum waar hij veel kankerpatiënten behandelde.⁴ In 2015 werd zijn praktijk op last van de inspectie IGJ gesloten onder meer vanwege het onprofessionele geklooi met verboden – onbewezen – middelen als reversine en dichloorazijn. Een jaar later werd hij door het tuchtcollege uit het BIG-register geschrapt.⁵ Huppes heeft dit anders ervaren, bleek tijdens de rechtszaak in Rotterdam. 'Ik heb mezelf uitgeschreven als internist', luidde tijdens de rechtszitting zijn versie.

Het schrappen uit het BIG-register weerhield hem er niet van handelingen te blijven verrichten die alleen aan artsen zijn voorbehouden zoals het zetten van infusen en het inbrengen van maagsondes. 'Ik wilde patiënten een therapie aanbieden die mij had genezen, uit compassie. Ik was vanwege hun naderende dood overmand door mededogen voor mijn medemensen', legde hij de rechters zijn gedrag uit.

Huppes hield 'praktijk' op merkwaaardige locaties. Hij trok met lichtbakken, lampen en led-slangen door Nederland en behandelde patiënten bij hen thuis, in een afgelegen vakantiehuisje in een

bungalowpark in Zevenhuizen, in een oude boerderij in Breda, soms een tiental patiënten tegelijk, bleek tijdens een politie-inval. Het OM vermoedt – afgaande op bankafschriften – dat Huppes in Nederland in ieder geval nog eens twintig patiënten in de loop der jaren heeft behandeld, buiten de vijf die aangifte hebben gedaan.⁶ En een vergelijkbaar aantal in Duitsland en in Roemenië waar hij heen vluchtte toen het hem hier te heet onder de voeten werd.

In 2018 kreeg Huppes de inspectie (IGJ) en het

OM opnieuw achter zich aan na een uitzending van Alberto Stegeman die de kwakzalver met een verborgen camera op heterdaad betrapte.⁷ In de uitzending van Stegemans programma *Undercover* kwam een terminaal zieke vrouw aan het woord met een kwaadaardige mondbodemtumor. Huppes had haar een infuus gegeven van een groenige, zelfgemaakte grasdrab. Met lamplicht activeerde hij vervolgens de ‘gras’-moleculen (chlorofyl/bladgroen) ter plekke van de tumor. ‘Dodelijk voor de tumor en beter dan een chirurg-

Lichtpons

Enkele citaten uit een artikel van Wim Huppes (toen nog BIG-geregistreerd internist) in een kankerspecial (april 2015) van het nog steeds bestaande ‘bewustwordingstijdschrift’ *Spiegelbeeld*.¹¹

‘Je kunt niet goed meer slikken. Help! De diagnose valt tegen. Het blijkt slokdarmkanker en ongeneselijk. De rampen stapelen zich nu snel op. Ik zou namelijk lichttherapie willen aanbevelen, maar de inspectie laat deze behandeling niet in zijn kracht komen. Lichtbakken dringen slechts een paar millimeter in de kanker door. Zelfs dure lasers slaan enkel putjes. De tranen springen in mijn ogen, want kankers verdwijnen als je ze doorzeeft met licht.’

‘Lichttherapie werkt via een truc. Je maakt de kanker eerst gevoelig voor licht. De truc is eenvoudig. Kankers zijn namelijk hongerig, ze eten het liefst gezonde, groene plantenkleurstof. Veel alternatieve therapeuten zien plantenkleurstof zelfs als een superfood. Ik begrijp dat hongerige van kankers wel. Het leven stamt uit een lange evolutie, die eerst miljarden jaren in algen plaatsvond. Net als algen slaan kankercellen graag groene plantenkleurstof op. Kankers kleuren dan sterk groen en dat maakt ze kwetsbaar voor roodlicht.’

‘Ruige Rus is een experimentele kliniek die een diep doordringende, roodlichttherapie ontwikkelde voor groen aangekleurde kanker. Onze therapie is vernieuwend. We lossen het technische probleem op doordat laserlicht maar 5 millimeter doordringt in het lichaam. Veel weefsels, zoals bloed en spieren, vangen licht weg. De vernieuwing van Ruige Rus zijn ponsen en sondes om de kanker te doorzeven met megadoses roodlicht. We moesten koeling ontwikkelen voor onze instrumenten, want

roodlicht geeft veel hitte aan het lichaam af. Ik verwacht niet dat Nederlandse alternatieve therapeuten het licht in de diepte van de kanker zullen durven te brengen. Oncologen hebben er alle belang bij om de markt dicht te houden. Ik verwacht dat buitenlandse alternatieve therapeuten onze lichttherapie gaan toepassen bij kankers van de slokdarm, darm, huid en borst. Met onze ponsen zouden we ook long- en hersenkanker kunnen behandelen. De kunst is om reguliere longartsen en neurochirurgen mee te krijgen. Ik verwacht daarvoor uitsluitend enthousiasme in het buitenland. Ik verwacht dat lichttherapie werkt op solide kankers. Uitzaaïngen, vooral als het er veel zijn, vragen om een aanvullende behandeling.’

Ik ben Duitse artsen gaan opleiden om de experimentele therapieën van Ruige Rus uit te voeren. Voor lichttherapie komt vanaf 15 april 2015 een speciale groene plantenkleurstof uit algen in Duitse klinieken beschikbaar. De naam van die groene plantenkleurstof is *Chlorine e6*. Kankers hongeren naar *Chlorine e6*. Na intraveneuze toediening neemt de kanker het *Chlorine e6* in grote hoeveelheden op. Met licht kun je dat zien. De kanker wordt groen. Ik leer Duitse artsen met onze ponsen en sondes te werken. Het is indrukwekkend. Ze hebben een zonnebril nodig om niet blind te worden. Met megahoeveelheden roodlicht kleurt de kanker zo sterk aan dat die sterft. De gezonde lichaamscellen nemen geen *Chlorine e6* op. Na toediening van *Chlorine e6* staat de kanker al snel stijf van de kleurstof, terwijl de gezonde cellen er niets van moeten hebben. De lichttherapie is onschadelijk voor gezond weefsel. Ik ga ervan uit dat Ruige Rus met steeds meer succes kankerpatiënten kan laten behandelen in Duitsland.’

gische ingreep of bestraling', vertelde Hupples in de uitzending. 'Uw genezing is een makkie, dat u uitbehandeld bent zegt niet zo veel', vertelde hij de vrouw die op 61-jarige leeftijd overleed, nog voor Stegemans programma werd uitgezonden. Ze stelde op haar sterfbed een verklaring op over de kwakzalverijbehandeling van Hupples waardoor het onderzoek dat door de inspectie IGJ al in gang was gezet in een stroomversnelling raakte. De bewijzen stonden immers op de videobanden die Stegeman bij de IGJ had ingeleverd.

In 2018, toen het Hupples hier te heet onder de voeten werd, vluchtte hij naar Frankfurt. Ook daar wist hij niet van ophouden terwijl zijn lichttherapie toch inmiddels een spoor van slachtoffers had getrokken. Hij ging er verder in de praktijk van de Duitse arts Gerhard Siebenhuener, ook een notoire kwakzalver.⁸ Toen hij ook daar dreigde te worden opgepakt, vertrok Hupples naar Roemenië waar hij een huis kreeg en een baan bij een farmaceutisch lab in Boekarest, vertelde hij tijdens zitting van de meervoudige strafkamer in Rotterdam. Namen en rugnummers wist hij niet te noemen.

Aan alles komt een eind. In 2022 werd Hupples op verzoek van het OM in Roemenië opgepakt en naar Nederland overgebracht waar hij bijna een jaar in de gevangenis zat.⁹ In 2023 werd zijn in verzekeringstelling tijdelijk opgeschort in afwachting van de proceszitting. Om te voorkomen dat hij er van door zou gaan werd zijn paspoort ingenomen en kwam hij onder toezicht te staan van de reclassering.

Van enige zelfreflectie is bij Hupples geen sprake. Tijdens de rechtszitting vertelde hij als 'wetenschapper' verder te willen werken aan lichttherapie in een universitair lab in Roemenië werken, in een *top secret*-lab waar ze diep onder indruk zijn van zijn werk en waar ze hem terug willen hebben, vertelde hij de rechters. 'In Nederland heb ik niets meer te zoeken.'

Hupples' advocaat kwam tijdens de zitting niet verder dan vrijspraak te vragen. Zijn cliënt zou te goeder trouw zijn geweest, hij wilde mensen genezen, was zijn uitleg. De advocaat vond de

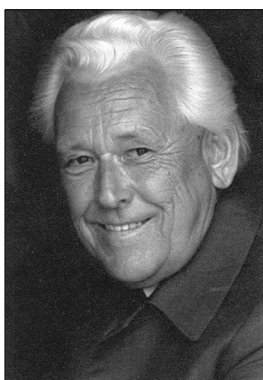
strafmaat van het OM ongekend hoog en in geen verhouding staan tot bijvoorbeeld de straf die het gerechtshof in Amsterdam twee kwakzalver-artsen oplegde in de beruchte strafzaak van Sylvia Millecam (borstkankerpatiënte), meer dan twintig jaar geleden. De artsen hielden de actrice weg van de reguliere zorgen en kregen daarvoor eind 2011 voorwaardelijke gevangenisstraffen van zes en drie weken; dit vonnis werd in 2013 bevestigd door de Hoge Raad.¹⁰ De Rotterdamse rechtbank kwam de advocaat van Hupples enigszins tegemoet met een gevangenisstraf van twee jaar (minus voorarrest). ●

Noten

- 1 <https://www.kwakzalverij.nl/nieuws/om-eistes-jaar-gevangenisstraf-tegen-kwakzalver-arts-wim-hupples/>
- 2 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/detail-s?id=ECLI:NL:RBROT:2024:12404>
- 3 <https://www.kwakzalverij.nl/nieuws/het-droevige-echec-van-dichloorazijn/>
- 4 <https://www.kwakzalverij.nl/behandelwijzen/kankertherapieen/azijngenezer-wim-hupples-is-terug-in-kankerland/>
- 5 <https://www.kwakzalverij.nl/nieuws/wim-hupples-geschraapt-uit-artsenregister-om-alternatieve-kankerbehandelwijzen/>
- 6 <https://www.kwakzalverij.nl/behandelwijzen/kankertherapieen/azijngenezer-wim-hupples-is-terug-in-kankerland/>
- 7 <https://www.kwakzalverij.nl/nieuws/sbs6-undercover-betrapt-geschorste-arts-wim-hupples/>
- 8 <https://www.erweiterte-medizin.de/nl/geavancerte-geneeskunde/dr-med-siebenhuener>
- 9 <https://www.letselschade.nu/zorg-medische-aansprakelijkheid/nederlandse-arts-aangehouden-in-roemenie-voor-gevaarlijke-kankerbehandelingen/>
- 10 <https://www.kwakzalverij.nl/nieuws/hoge-raad-handhaaft-eerdere-straffen-in-zaak-millecam/>
- 11 https://www.spiegelbeeld.nl/images/pdf/special_kanker.pdf

Wat was ook al weer die haptonomie?

C.N.M. Renckens

Frans Veldman

Ik heb de haptonomie al jarenlang omschreven als een broeierige mix van gevoelvolle aanraking en keukenmeidenpsychologie. De dichter Lévi Weemoedt vatte deze leer samen in zijn gedicht *Au Clair de la Lune*: 'Een therapeut aan een lantaarnpaal. Dàt noem ik nog eens lichaamstaal'.

Naar aanleiding van het overlijden van Ted Troost (elders in dit blad) volgt hier een objectieve beschrijving van deze dwaalleer, waarmee zeker de wat jongere generatie niet meer erg vertrouwd zal zijn.

Op 25 februari 1989 verscheen er in de zaterdagbijlage van het *NRC Handelsblad* een diepgavend artikel van Frits Abrahams over de haptonomie als nieuwe rage in de gezondheidszorg. De ondertitel luidde: 'het ontgrensde zijn'. Dit laatste begrip is afkomstig uit de basisfilosofie van de haptonomie, zoals verwoord door zijn grondlegger, de Nederlandse fysiotherapeut Frans Veldman (1921-2010). Deze pionier legde zijn ideeën neer in een vierhonderd pagina's dik boek, *Haptonomie, wetenschap van de affectiviteit*. In dat meesterwerk kan men passages aantreffen als de volgende: 'Het is juist door deze psychotactiele kwaliteit van het haptonomische contact dat de, aanvankelijk nog min of meer vrijblijvende, rati-

onele contactname, die in eerste instantie grotendeels appelleert aan het existentiële lichaam, overgaat in een zekerheid biedende, bevestigende ontmoeting die dit lichaam depasseert en de mens als bezielde wezen in de integraliteit van zijn zijnswijze omvat.' De rest van het boek is niet veel helderder, Abrahams sprak van orakeltaal van het duisterste soort.

De haptonomie wordt thans voortgezet door enkele oud-leerlingen van Veldman, die naar het oordeel van de leermeester ver buiten het nest zijn gevallen, waarvan vooral de naam van Ted Troost bekendheid geniet. Voor deze en andere navolgers, die hun ontwikkeling zonder de supervisie van de ontwerper van de haptonomie hebben voortgezet, heeft Veldman weinig goede woorden over. Ze zijn te commercieel en 'wat Troost doet, is geestelijke milieuvervuiling. Die man heeft geen ethiek en moraal. Hij plagieert mijn werk en maakt er een karikatuur van.' De titel van Troosts boek *Het lichaam liegt nooit* is volgens Veldman volledig in strijd met de haptonomie! Veldman vertrok als gedesilluseerd man naar de Franse Pyreneeën, al waar hij het *Centre International de Recherche et de Développement de l'Haptonomie* begonnen is. De belangen van de 'echte', wetenschappelijke haptono-

mie worden sindsdien waargenomen door de zoon van de pionier, de arts Frans R. Veldman, zich noemende arts voor haptonomie.

Omdat wij ons tegenover Abrahams in het genoemde interview sceptisch hadden uitgelaten over de zwangerschapshaptonomie, die o.a. claimt dat aanstaande ouders al een zinvol contact met het nog ongeborn kind kunnen leggen en ook verder vooral de roze bril opzet bij de aanstaande moeder, en wij de haptonomie voorts een onschuldige vorm van kwakzalverij noemden, ontvingen wij van Veldman jr. een op hoge toon gestelde brief. De korte correspondentie, die daarop volgde, bracht mij in ieder geval de zekerheid, dat ook de nieuwe fakkeldrager niet in staat bleek de filosofie van de haptonomie ook maar enigszins zakelijk te formuleren: 'De toekomst zal ongetwijfeld uitwijzen hoe de, niet te ontkennen daar objectief verifieerbare, fenomenaliteit van menselijk affectief contactgedrag, zoals deze zich in de haptonomie manifesteert, zich verhoudt tot door artificieel ingrijpende methoden opgeroepen reacties, en ook hierin zal de geschiedenis weer tot een justificering van de verhoudingen voeren.' En zo waren er meer zinnen.

Duidelijk zij, dat de haptonomie niet bestaat: het is geen beschermd of ook maar enigszins nauwkeurig beschreven techniek. Essentieel is dat de patiënt door de hulpverlener wordt aangeraakt en daardoor de begrensdheid van het eigen ik verliest, waardoor menselijk contact mogelijk wordt. De schoolvorming begon toen in 1964, toen door Veldman de Academie voor haptonomie en kinesionomie werd opgericht. Later scheidden medewerkers van het eerste uur zich af en thans zijn er in ons land twee concurrerende opleidingsinstituten, die voornamelijk fysiotherapeuten trekken.

De haptonomische aanrakingen geschieden uiteraard op de blote huid en daarmee samenhangend beschreef Abrahams de nogal nudistische cultuur, die onder haptonomen gebruikelijk is. Bij het contact tussen mannelijke haptonomen en vrouwelijke patiënten ontstaan voor de hand liggende gevaren en inderdaad is er al sprake geweest van gevallen van seksueel misbruik door hulpverleners. Bij de opleiding te Rotterdam,

waaraan Troost enige tijd verbonden was, is het usance tijdens de leerbehandelingen, die de leerlingen moeten ondergaan, de mannelijke cursisten even in het kruis te grijpen. Deze nog door Troost geïntroduceerde techniek dient er voor om de mensen 'hun bodem' te laten voelen!

Wetenschappelijke publicaties over de resultaten van de haptonomie zijn er, ondanks de snorkende naamgeving van de 'Academies' en 'instituten', nog niet voorhanden. In de jaren zeventig genoot Veldman de steun van een aantal prominenten uit de kring van psychologie en psychiatrie, zoals de katholieke psychiater dr. A. Terruwe (auteur van *Geef mij je hand*), prof.dr.J. Bastiaans, prof.dr.L.J. Menges e.a.. In de laatste jaren is er van steun uit de universitaire wereld geen sprake meer. Terruwe (1911-2004) kreeg postuum voor haar omstreken bevestigingsleer recent weer enige aandacht. In Deurne kreeg zij een standbeeld.

Ondanks het ontbreken van enige eenduidigheid met betrekking van het begrip haptonomie en al helemaal van het ontbreken van enig inzicht in de gevolgen van een dergelijke, niet-gestandaardiseerde benadering (hoe zou dat overigens anders kunnen? Immers, haptonomie is wat een gek er voor geeft!), desondanks handhaaft zich op bescheiden schaal deze haptonomie. In vrijwel elk dorp kan men een haptonomisch werkend fysiotherapeut aantreffen. In de topsport, bevolkt door vaak nog jonge en onder grote spanning verkerende mensen, had de haptonomie een bijna magische klank. En zelfs in academische ziekenhuizen is de 'fenomenaliteit' van de haptonomie doorgedrongen. Menige pijnpolikliniek heeft voor zijn patiënten met pijnen van onduidelijke origine de haptonomische benadering in haar pakket opgenomen!

Concluderend nog één citaat van Veldman jr.: 'Het beroep van haptonoom bestaat niet en deze titel dient te worden vermeden daar zij niets zegt over de identiteit, de beroeps hoedanigheid, de bekwaamheid of de bevoegdheid van de hulpverlener die er zich van bedient.' Ware woorden, al bedoelt de schrijver er iets anders mee dan wij zouden wensen. Maar dat is natuurlijk het mooie van orakeltaal: je kunt er alle kanten mee op. ●

In memoriam Tred Troost (1936-2024)

‘Het klinkt absurd, maar ik doe eigenlijk niets.’

Dirk Langedijk

‘**N**iets bijzonders’, zei Ted Troost over zijn werk als haptonoom.¹ ‘Gewoon een kwestie van goed kijken, luisteren, voelen.’ En: ‘Het klinkt absurd, maar ik doe eigenlijk niets.’ Deze uitspraken maken hem een witte raaf in de wereld van de kwakzalverij. Waar veel wonderdokters zich beroepen op bijzondere gaven of mysterieuze, vaak nauwelijks te doorgronden en nimmer te bewijzen fenomenen en theorieën, bleef Troost opmerkelijk bescheiden. Geen wonder dat KNVB-dokter Frits Kessel hem een charlatan noemde, want dat risico loop je als je zelf beweert dat het allemaal maar weinig voorstelt wat je doet. Troost was daarmee overigens geen uitzondering in de haptonomie. Wie zich wat verdiept in deze ‘behandelwijze’, en daar heb je niet veel tijd voor nodig, komt er al snel achter dat het inderdaad weinig om het lijf heeft – soms letterlijk. Wikipedia weet te melden dat ‘de behandelwijze (...) in belangrijke mate (gebaseerd is) op aanraking tussen de therapeut en de patiënt’. Overigens ontwikkelde de Nederlandse fysiotherapeut Frans Veldman de haptonomie, ere wie ere toe komt. Waar een klein land groot in kan zijn.

Zonder het EK voetbal in 1988 was de haptonomie wellicht relatief onbekend gebleven. Ieder-

Gullit, Troost en Berlusconi 1993

een die ouder is dan pakweg 45 jaar kan het niet ontgaan zijn dat het Nederlands elftal dat jaar Europees kampioen werd en die zege maakte Ted Troost in één keer wereldberoemd in Nederland en ook een beetje daarbuiten. Want zijn naam werd regelmatig genoemd als ‘behandelaar’ van een groot deel van de spelers. Hij was echter al veel langer actief in de sportwereld. Hij was verbonden aan clubs als AZ en AC Milan en werkte voor de schaatser Hein Vergeer en voor Johan Cruyff. Op verzoek van de laatste vloog hij zelfs naar Barcelona en de Verenigde Staten. Dat waren nog eens tijden; tegenwoordig laten voetballers voorafgaand aan een belangrijke wedstrijd hun hairstylisten² invliegen.

De voetballer Kristen Nygaard deed in 1978

in *De Telegraaf* een poging de methode-Troost te duiden. 'De voetbalwereld is hard. Voor gevoelens is weinig ruimte. (...) Hij doet bijna alles met de handen. Het is een zuiver gevoelsmatige zaak.' Een wat wollige verklaring, maar de eerste zin is de spijker op zijn kop. Tussen al die macho's in de voetbalwereld waar behalve na het maken van een doelpunt weinig ruimte is voor emotie en het tonen daarvan, was Troost een vreemde eend in de bijt. Bij Troost konden spelers als Van Basten en Gullit vertellen over hun twijfels en dat ze piekerden. De band die hij met ze ontwikkelde ging vervolgens veel verder dan die met een gewone therapeut. Troost golfte regelmatig met Van Basten en Gullit woonde enige tijd bij Troost in. Hij zou volgens de (eerste) ex van Gullit de oorzaak zijn van hun echtscheiding.

De vraag is of de manier waarop Troost de haptonomie bedreef in het huidige *me-too*-tijdsgezicht ook een hype was geworden, of juist een schandaal. Op zijn wiki-pagina is het volgende te lezen: 'Seksualiteit was een belangrijke factor in zijn medische (sic!) denken. Cursisten werden bij Troost soms in het kruis gegrepen. Door spelers letterlijk fysiek dicht bij elkaar te brengen, zoals ze bij elkaar op schoot te laten zitten of op elkaar te laten liggen, stimuleerde hij een gevoel van vertrouwen en wederzijds aanvoelen.' Een soort spelletje levend mikado dus. Dat wederzijds 'aanvoelen' is evident maar dat het een gevoel van vertrouwen stimuleert, zal de scepticus eerst nog wel eens bewezen willen zien.

Het EK van 1988 bleek zijn *finest hour*. In 1990

lukte het niet meer met het Nederlands elftal. Ondanks dat Troost dit keer een eigen hotelkamer kreeg (hij mocht echter niet samen met de spelers eten) strandde Nederland op het WK in de achtste finale tegen Duitsland. Hadden ze hem nou toch maar mee laten eten! Gullit bleef hem trouw; hij nam hem mee naar de Engelse voetbalclub Chelsea, waar Gullit als hoofdtrainer met Troost in de staf de FA Cup won. Ook vanuit andere disciplines kreeg Troost bezoek: Erica Terpstra (altijd in voor andere culturele gebruiken en rituelen), Richard Krajicek, Yvonne van Gennip en Christijan Albers (coureur) wisten hem te vinden.

Gaandeweg veranderde de clientèle. Naar eigen zeggen kwamen ondernemers, politici en burgemeesters hem met een bezoek vereren. De naam van Pim Fortuyn kan in dit verband niet onvermeld blijven. Het laatste deel van zijn leven bracht hij voor een groot deel in Duitsland door, waar hij actief bleef en waar het klimaat voor de kwakzalverij wat milder was. Jongens als Ruud of Marco kwam hij niet meer tegen. Hij overleed in november 2024 op 88-jarige leeftijd. De vraag is nu wie of wat in het collectief geheugen beklijft: de naam Ted Troost of het begrip haptonomie. ●

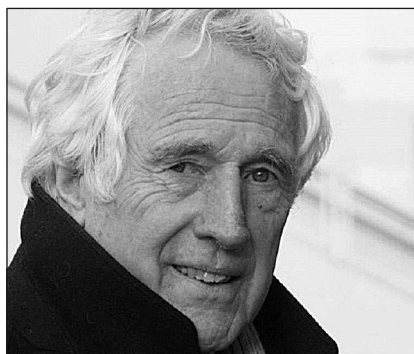
Noten

1 De website van *Voetbal International* (VI) is voor meerdere citaten en observaties als bron gebruikt. Andere bronnen zijn de wiki-pagina's van Troost en van haptonomie.

2 Kappers.

In memoriam Hugo Verbrugh (1937-2024)

C.N.M. Renckens

Verbrugh

Niet zonder weemoed vernam ik d.m.v. een rouwadvertentie binnen enkele dagen na zijn overlijden op 4 december 2024 het overlijden van Hugo Verbrugh. Met hem had ik decennia lang van mening verschild over diverse grote onderwerpen, maar toch vooral over de kwakzalverij, door hem als ‘alternatieve geneeskunde’ betiteld. Oude herinneringen kwamen weer naar boven. Hier volgt eerst de tekst van het zakelijke overlijdensbericht zoals dat op de website van het Erasmus Medisch Centrum staat. Daarna zal ik een uitgebreidere schets van zijn figuur geven.

Hugo was arts en filosoof en was van 1967 tot 2002 docent geneeskunde en filosofie aan de Medische Faculteit Rotterdam (sinds 2002 Erasmus MC). Hij deed kennis theoretisch onderzoek naar de relatie tussen de reguliere en niet-reguliere geneeskunde. Ook zocht hij naar een wetenschappelijke reflectie op het onderwerp reïncarnatie. Vanaf zijn pensionering aan de Medische Faculteit van de EUR in 2002 was hij werkzaam aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de EUR, bij de afdeling Psychologie, waar hij onderwijsgroepen leidde, vooral over filosofische onderwerpen gerelateerd aan de psychologie, en Nederlandse en buitenlandse stu-

denten begeleidde bij hun bachelorscriptie. Zijn onderwijsactiviteiten in dit kader leidden tot een boek *De Naam Van Het Probleem*. Verbrugh onderzocht daarin in navolging van de filosoof Pierre Abélard (1197-1242) een eigentijdse variant op het oudste probleem in de filosofie, namelijk de vraag hoe de mens tot kennis komt.

HV, zoals ik hem verder zal noemen, werd geboren in Arnhem in augustus 1937 en overleed in Rotterdam op 4 december 2024. Hij behaalde het gymnasiumdiploma in 1955 waarna hij een jaar studeerde op de tolkenschool in Geneve. Daarna vervulde hij zijn militaire dienst om vervolgens in 1958 eerst in Utrecht later in Rotterdam geneeskunde te gaan studeren. Eerst negen jaar later, in 1967, behaalde hij zijn artsexamen. Hij werd aangenomen op de afdeling Geneeskunde en Filosofie van het Erasmus, destijds geleid door prof. Marco de Vries (1928-2009). Deze laatste was hoogleraar pathologie en HV werd zijn nauwe medewerker. Tot hun meest verdienstelijke werk behoorde de introductie van persoon gebonden onderwijs (PGO), waarvan zij in Nederland voorloper waren. De heren konden het samen goed vinden omdat HV de antroposofische levensfilosofie aanhing en De Vries de pathologie op een holistische wijze ging benaderen. Dat dat laatste

De Vries

in de faculteit niet erg werd gewaard is een understatement. De Vries ging kanker te lijf met Gestalttherapie, welk onderzoek uiteraard dood liep. Deze ontwikkeling leidde er zelfs toe dat het EMC twee afdelingen pathologie kreeg. HV ging in 1978 promoveren op een erudiet maar zeer breedsprakig proefschrift *Paradigma's en begripsontwikkeling in de ziekteleer. Een wetenschapstheoretisch onderzoek naar de omschrijving van het onderwijsvak pathologie als bijdrage tot de ontwikkeling van een holistische benadering van ziekte*. Het proefschrift dat sterk leunt op het werk van Geurts, Kuhn en Boyd is voor een doorsnee medicus niet te begrijpen. Hier een willekeurige passage op pag. 115: 'Nadere beschouwing van de humoraal- en solidair-pathologie; Het paradigma van de humoraalpathologie in zijn eigen recht'; Samenvatting en conclusies met betrekking tot de vraag 'wat is pathologie?' op basis van de paradigmavisie; Conceptuele transformatie in de huidige pathologie.'

Van aandacht voor biologische thema's maakte De Vries een ontwikkeling door naar psychosociale, existentiële en spirituele domeinen. Tot kort voor zijn dood bleef hij daarmee bezig, culminerend in het doorgeven van de eerste aäronitische priesterzegen van 'YHWH'. Hij trad daarmee als Joodse hoogleraar in de religieuze traditie van de Cohenitische familielijn, waaruit hij afkomstig was. In 1988 richtte hij het *Helen Dowling Institute for Biopsychosocial Medicine* op, dat nog steeds bestaat en waar men lang geloofde dat je kanker kon genezen c.q. afremmen door meditatie, musiceren en boetseren.

PUBLICEREN

Verbrugh, die alleen tussen 1980 en 1985 als (antroposofisch) arts heeft gewerkt en verder een zeer bevlogen publicist werd met slechts zes

genoemde artikelen in Pubmed, maar met toenemende acceptatie in Nederlandstalige medische opinie artikelen en zelfs columnist in de *NRC* als 'medisch medewerker' werd. Dat was per 1999. Zo mengde HV zich steeds dieper in het publieke en geneeskundige debat. Hij schreef daar over antroposofie, reïncarnatie, bijna dood ervaringen, tv-kijken voor kinderen, karma, biologische landbouw en alternatieve geneeskunde. Decennialang was hij columnist van het antroposofische tijdschrift *Jonas*. Op zijn artikelen in het *NRC* kreeg hij veel reacties. Onder anderen van de toenmalige VtdK-voorzitter De Groot, die het HV kwalijk nam dat hij verwachtte dat de iriscope binnenkort even populair zou gaan worden als de toen snel aan populariteit winnende Chinese acupunctuur. Toen hij de lezer een inkijsje gaf in het huiselijke taferel van de filosoof die zijn jongste kind van een schone luiert voorzien, toen maakte Gerrit Komrij de braaf geëmnanceerde huisvader belachelijk. Openhartig schrijft HV een boek over de suicide van een van zijn zes kinderen, dochter Sonja. Hij zet vraagtekens bij het functioneren van de psychiatrie en vraagt zich – gelover in reïncarnatie – of hij nog met zijn overleden dochter kan communiceren. Hij schrijft ook het ene na het andere boek, vanaf 1972 in welk jaar hij debuteerde met *Geneeskunde op dood spoor*. Hij blijft ook nauwverbonden met de wereld van antroposofie met zijn karma en reïncarnatie en maakte ook deel uit van het bestuur van de Stichting Johan Borgman Fonds. Dat fonds beheert de grootste paranormale bibliotheek van ons land. Borgman was een van de Grootste Kwakzalvers van de Twintigste Eeuw.

In het tijdsgewricht van de jaren 70 en 80 neemt de belangstelling voor alternatieve geneeswijzen sterk toe en op een KNMG-congres in 1975 wordt er gesproken over antroposofie, homeopathie en acupunctuur. Er wordt dan nog gesproken van de randgebieden der geneeskunde, maar een jaar later kan een curieus artikel van HV in *Medisch Contact* verschijnen zonder dat de redactie daar enige moeite mee heeft gehad. HV is de enige auteur van *Opening van het Bolk-instituut voor fenomenologische natuurwetenschap*. (*Med Contact* 1976: 31 487) In het artikel worden de plannen ontvouwd om in het nieuw te openen instituut alternatieve en ondergebruikte diagnostische methoden van diagnostiek te gaan aanbieden. Dat arts en zo weinig gebruik van maken komt door onbekendheid met die methodieken. Goethe, Steiner en Pfeiffer worden rijkelijk geciteerd en wist u misschien nog niet wat de fenomenologische methode eigenlijk inhoudt? Welnu,

volgens Goethe en Steiner kan de mens zich scholen in het vermogen om vormen – in het bijzonder organische vormen – duidend waar te nemen, dat wil zeggen zo waar te nemen dat innerlijke wetmatigheden die zich in deze vormen uitdrukken, in de waarneming rechtstreeks kunnen worden begrepen. Deze benadering hoort in het uitgebreide gebied van de fenomenologie en is zeker in de natuurwetenschap – Verbrugh dixit – bepaald niet algemeen aanvaard; het zal voor velen waarschijnlijk als een verrassing komen dat een aantal onderzoekers deze methode durft te beproeven op een terrein zoals de kristallisatie, dat uitsluitend beheerst schijnt door fysisch-chemische wetten.

PUBLIEK EN MEDISCH DEBAT

Op de Wikipediapagina van Verbrugh val te lezen dat HV graag de confrontatie zoekt met schrijver dezes en ook in publicaties hebben HV en ik inderdaad stevig gedebatteerd. Zonder overdrijving kan gesteld worden dat mijn opponent in die tijd een van de weinige pro-alternatieve schrijvers was met wie een redelijke uitwisseling van meningen mogelijk was. In talrijke fora ben ik opgetreden met HV als tegenstander en het bleef altijd netjes. Dergelijke exemplaren zijn nog altijd vrij zeldzaam. Hij was een erudiet man en hij lardeerde zijn betoog graag met citaten in het Duits, Frans, Latijn of Engels. Dan stond je in een debat toch wel even op achterstand. Mijn laatste openbare discussie met HV vond plaats in 2004, op uitnodiging van het Groningse Studium Generale. Behalve in directe confrontaties werd er ook gepolemiseerd in het inmiddels opgeheven pro-alternatieve tijdschrift *Care*. Dit fraai uitgegeven en door de alternatieve fabrikanten gesponsorde tijdschrift had een sterke redactionele leiding van twee beroepsjournalisten en men liet ook kwakzalverijbestrijders ruimschoots aan het woord. Het tijdschrift heeft bestaan van 1990 tot 1997 en

ook daar zat veelschrijver Verbrugh weer in de redactieraad en was er vaste columnist. Aan de totstandkoming van het rapport van de Commissie Muntendam (1981) had HV ook meegewerkt als deskundige in enkele werkgroepen. HV trad daarin onder andere op als kenner van de antroposofische geneeskunde, de homeopathie en de natuurgeneeskunde. Tussen 1972 en 2014 schreef Verbrugh maar liefst vijftien boeken met vaak ludieke titels als daar zijn *Een beetje filosofie kan hier geen kwaad*, *Wijzgerig perspectief op de geneeskunde* (2002) of *Al te naïeve geneeskunde* (2004). Dat laatste boek is vrijwel geheel gevuld met een frontale aanval op mijn proefschrift *Dwaalwegen in de geneeskunde*.

Na het bereiken van zijn pensioendatum in 2002 bleef HV natuurlijk doorschrijven, ook in een huis-aan-huis krantje in Kralingen. Tevens bleef hij welkom als gastdocent psychologie binnen de Faculteit der Sociale Wetenschappen, afdeling Psychologie van de EUR, waar hij onderwijsgroepen leidde, vooral over filosofische onderwerpen gerelateerd aan de psychologie, en Nederlandse en buitenlandse studenten begeleidde bij hun bachelorscriptie. HV heeft zich in zijn doen en laten ook altijd hard gemaakt voor de universiteit als gemeenschap: hij was trouw bezoeker van officiële hoogtijdagen, oraties en promoties, en op Open Dagen liep hij verkleed als Erasmus rond op de campus (uiteraard strooiend met Erasmus-citaten). HV overleed onverwachts. De redacteur van het wijkkrantje wachtte tevergeefs op zijn nieuwe bijdrage. Een vriendelijk man met een aparte en bevooroordeelde visie op geneeskunde ging heen. Een mens is nu eenmaal net zo verstandig als zijn emoties hem toe staan. Als deze tekst niet door mij maar door Hugo Verbrugh geschreven zou zijn, dan zou er op deze plek nu een fraai citaat prijken. Dat is mij niet gegeven, maar ik eindig met de wens dat hij moge rusten in vrede. ●

Enkele herinneringen aan de P.C. Hooft-prijs 2025 voor verhalend proza, toegekend aan Maarten 't Hart

C.N.M. Renckens

De P.C. Hooft-prijs 2025 voor verhalend proza is toegekend aan een meesterverteller in de beste zin van dat woord: Maarten 't Hart (1944). De schrijver schrok ervan toen dit nieuws hem begin december 2024 bereikte, maar is ontzettend blij met deze erkenning.

't Hart: 'Dit is de mooiste prijs die je in Nederland kunt krijgen. De oeuvreprijs, die al sinds 1947 wordt uitgereikt, heeft een lange traditie en veel grote namen hebben deze in het verleden al ontvangen. Ik sta nu in hetzelfde rijtje als Simon Vestdijk, wat wil je nog meer?' Het Literatuurmuseum organiseert in mei de uitreiking van deze belangrijkste Nederlandse literatuurprijs, op de geboortedatum van Hooft.

De prijs is hem toegekend op voordracht van een jury bestaande uit Yasmine Allas, Simone Atangana Bekono, Lieneke Frerichs (voorzitter), Arnon Grunberg en Lidewijde Paris. Ze roemen in het juryrapport zijn rol van 'verteller' en formuleren dit als volgt: 'Zijn meesterschap blijkt met name uit zijn dialogen, hij heeft een uitstekend oor voor hoe mensen met elkaar praten en hij weet als geen ander dat spreektaal gestileerd moet worden wil die dialoog in een roman tot leven komen.'

EEN ERUDIETE ROMANCIER

Maarten 't Hart debuteerde in 1971 – toen nog onder het pseudoniem Martin Hart – en zijn eerste roman *Stenen voor een ransuil* leverde hem

Maarten 't Hart

direct een eervolle vermelding op van de jury van de Reina Prinsen Geerligsprijs. Zijn grote doorbraak volgde in 1978 toen de roman *Een vlucht regenwulpen* verscheen. Er werden in dat eerste jaar ruim 100.000 exemplaren verkocht, het boek is vaak herdrukt en ook verfilmd. Vele publicaties volgden. De jury zegt hier het volgende over: 'Sinds zijn debuut *Stenen voor een ransuil* uit 1971 heeft 't Hart een omvangrijk en kwalitatief indrukwekkend oeuvre opgebouwd, dat kritisch, schrijnend, liefdevol, spannend, kwetsbaar en geestig is. Maarten 't Hart is een erudiete romancier. Zijn boeken waarin wellust, spanning, politiek en het gereformeerde geloof om voorrang strijden, hebben vele lezers geboeid en laten ook de hedendaagse lezer niet onberoerd.'

Dat laatste is precies waar 't Hart het allemaal voor doet. Als schrijver kun je mensen even laten ontsnappen aan de werkelijkheid en dat is volgens hem wat het vak zo mooi maakt. 'Als je echt goed in een boek zit, dan ga je er helemaal in op. Je vergeet de wereld om je heen. Dat is iets ongelofelijks. Het voelt bijzonder dat ik dat voor mijn lezers kan bereiken.'

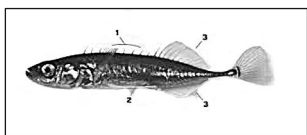
OVER DE P.C. HOOFT-PRIJS

De P.C. Hooft-prijs bestaat sinds 1947, het jaar waarin de driehonderdste sterfdag van Pieter Corneliszoon Hooft werd herdacht. De oeuvreprijs wordt jaarlijks toegekend aan Nederlandse schrijvers voor een telkens wisselend genre: verhalend proza, beschouwend proza en poëzie. Recente eerdere laureaten in de categorie verhalend proza zijn: Arnon Grunberg (2022), Marga Minco (2019), Astrid Roemer (2016), A.F.Th. van der Heijden (2013) en Charlotte Mutsaers (2010). Aan de prijs is een bedrag verbonden van € 60.000. Het Literatuurmuseum organiseert de toekenning en uitreiking van de P.C. Hooft-prijs. Traditiegetrouw vindt de uitreiking plaats op of nabij de overlijdensdatum (21 mei) van Hooft.

CV

Maarten 't Hart werd geboren als oudste zoon van een gereformeerde grafdelver. Hij bezocht het Groen van Prinstererlyceum in Vlaarding en studeerde biologie aan de Rijksuniversiteit Leiden, waar hij in 1978 promoveerde op het proefschrift *A study of a short term behaviour cycle: creeping through in the three-spined stickleback*. Hij werkte daarna nog enkele jaren als etholoog. Tot zijn populair-wetenschappelijke publicaties behoren *Ratten* (1973) en *De stekelbaars* (1978). In alle cv's die over hem verschenen ontbreekt vermelding van de met drie stekels uitgeruste stekelbaars nooit. Hij onderzocht voor zijn proefschrift het seksuele gedrag van deze vissen.

Tot de eerstejaars studenten biologie, aan wie 't Hart college gaf, behoorde ook ene Ronald Plasterk, die daarvan verslag deed in een column, later opgenomen in zijn zeer leeswaardige gebundelde columns getiteld *Leven uit het lab*

Stekelbaars

(2000) en de aan 't Hart gewijde column heet 'Gereformeerde atheïst.' Plasterk maakt zich als ex-katholiek vrolijk over het geworstel van de afvallige calvinist 't Hart, die enorm veel energie stak in kritiek op de bijbel, waarin hij allerlei in de ogen van Plasterk allerlei onbenullige foutjes aanvalt, waarover een normaal mens zich toch niet druk zou maken. Hoewel 't Hart in zijn studentenjaren al van zijn geloof gevallen is, maakt hij een hoop kabaal als hij in zijn boek *Wie God verlaat heeft niets te vrezen*. *De Schrift betwist* constateert dat er in het ene bijbelboek sprake is van vijfduizend onschuldige baby's die Hij tegen de rotsen sloeg, terwijl in een ander bijbelboek sprake is van slechts vierduizend vermoorde baby's. 't Hart is volgens Plasterk nog het meest verantwoordigd dat die aantallen niet kloppen. Niet lang na zijn proefschrift wijdt 't Hart zich voltijds aan het schrijven.

't Hart ontplooidde zich als een productief romanschrijver, maar werd ook een publiek intellectueel, die een scherpe polemische aanpak niet schuwde. Zo nam hij onder anderen het feminisme op de korrel (*De Vrouw bestaat niet*. 1982) alsmede het bijbelse christendom en de literatuurrecensenten. (*De som van misverstanden*. 1978). Hij kan hierin buitengewoon fel uitvaren. Hij verkent dan graag de grenzen tussen literaire overdrijving en persoonlijke aanval. Een van de doelwitten van zijn publieke aanvallen was jarenlang de man die hem ooit had laten zakken voor zijn rijexamen. Een bijzondere prestatie was Het gebergte, een serie essays over alle 52 romans van Vestdijk, die hij afwisselend met Hugo Brandt Corstius, integraal besprak in *NRC Handelsblad*. (1996) Ook over klassieke muziek publiceerde 't Hart veel en met gezag. Als hij de kans kreeg mocht hij zich gaarne overgeven aan orgelspel in de kerk. Hij verwierf ook faam als muzikkenner en columnist in GPD-pers en *NRC*.

DWAALWEGEN IN DE KWAKZALVERIJ

Met de medische wetenschap heeft onze bioloog een moeizame verhouding en – anders dan biologen als Ronald Plasterk en Midas Dekkers – omhelst hij periodiek publiekelijk de kwakzalverij. Hij begon daarmee tijdens het hoogtepunt van de affaire-Houtsmuller, toen hij partij koos voor die in 1999 door rechter Orobio de Castro tot het odium 'kwakzalver' veroordeelde kankergenezer.¹ Het boek *Niet-toxische tumorthherapie* van Houtsmuller maakte 'op mij als bioloog een degelijke indruk' en 'deed me in geen enkel

opzicht denken aan kwakzalversgeschriften van Yomanda of makrobiotiek' ('t Hart in *NRC*, 27 mei '99). Vooral de door Houtsmuller aanbevolen sojaboontjes zijn volgens 't Hart erg gezond en vlees, dat moet wel slecht zijn. Alle slagers die hij nog uit zijn jeugd kende zijn aan kanker overleden. Ook de magnetron waartegen Houtsmuller waarschuwde is erg ongezond: van de eiwitten die eraan blootgesteld worden blijft zowat niets over.

Later gaat 't Hart ook zelf een beetje kwakzalven. Als hij geschreven heeft over zijn hartkwaal 'boezemfibrillatie' krijgt hij van een lezeres uit Vlissingen het advies in plaats van het middel Sotacor (een β -blocker) het Duitse product Phosetamin te gaan gebruiken. Dat bevat een 'magnesium, kalium en natrium in een uitgekiende verhouding' en wordt aanbevolen bij 'prikkelbaarheid, innerlijke onrust, hoofdpijn, hartlijden, veelvuldig knippen met de oogleden'. 't Hart ging het gebruiken en hoewel de 'boezemfibrillatie' niet verdween had hij er veel minder last van. De moeheid, bijwerking van Sotacor, was weg en hij liet – na een jaar gebruik – weten het wondermiddel erg goed te kennen. Zo was er in het blad *Natuur en Techniek* al in 1986 en later nogmaals in 1993 gewezen op de heilzame effecten van magnesium tegen verkalking. Hij doet een emotionele oproep aan de Nederlandse drogisten om het middel te gaan importeren (*GPD*-pers, 9 okt. '99). Enkele weken later komt hij nog eens terug op Phosetamin – hij kreeg een stortvloed aan post – en geeft het adres van de Duitse producent. En waarom praten de cardiologen niet met hun patiënten over dit wondermiddel?

NA HOUTSMULLER EN PLASTERK

Op 19 augustus '00 gaat 't Harts column over de aflevering van het VARA-tv-programma *'Het zwarte schaap'*, waarin Jomanda werd geconfronteerd met critici en enkele fans (onder wie Smalhout, die sprak over 'mevrouw Jomanda'). Onder de critici bevonden zich Karin Spaink, Marcel Möring en Piet Borst, met wie hij het inhoudelijk het meeste eens was, al kostte hem het de grootste moeite dat toe te geven. Borst was 'het type eigenwijze intellectueel', dat in zijn gereformeerde ouderlijk milieu instinctief diep werd gewantrouwd. Volgens 't Hart is Jomanda te goeder trouw, maar je hoeft haar natuurlijk niet te geloven. Marcel Möring die haar een bedriegster noemde, kon geen gelijk hebben: daarvoor waren haar teksten veel te simpel en doorzichtig. In 't Harts jeugd trokken er vanuit Maassluis tiental-

len doodzieken naar het Malieveld, waar gebedsgenezer John Osborne vanuit Amerika kwam helen. 'Een stuk of tien van hen kwamen blakend van gezondheid terug', en werden vervolgens in de weken daarop successievelijk door zijn vader (die doodgraver was) begraven.

Plasterk, die ten tijde van de VtdK-rechtszaak tegen VSM fraaie stukken in *Intermediair* schreef tegen o.a. het VSM-kwakzalversmiddel Nysileen, publiceerde eind 2000 zijn eerder genoemde boek *Leven uit het lab* met daarin o.m. zijn antikwakzalversstukken. Er staat ook een persoonlijke herinnering aan 't Hart in, die eens de jonge biologiëstudent Plasterk te Leiden les gaf. In zijn *GPD*-column van 18 novovember 2000 gaat hij in op Plasterks boek en blijkt overtuigd van de heilzame werking van Nysileen. Zelf gebruikt 't Hart het niet: dankzij zijn gezonde dieet is hij immers nooit verkouden! En hoewel hij inmiddels ook tegen Houtsmuller bedenkingen koestert (over diens hoge rekeningen) neemt hij afstand van Plasterks kritiek op Houtsmuller: Plasterk zou gelogen hebben over Houtsmullers liefde voor het haaienkraakbeen. Natuurlijk ontving 't Hart daarop weer veel post en op 2 december 2000 komt hij opnieuw op de zaak terug: de rekeningen van Houtsmuller zijn helemaal niet zo hoog en talrijke briefschrijvers couperen met succes een beginnende verkoudheid met behulp van Nysileen! Zelf zou 't Hart niet gauw homeopathische middelen slikken, 'maar de blinde, van weinig historisch besef getuigende hoogmoed van kwakzalverbestrijders als Renckens en Plasterk, vind ik ronduit verwerpelijk'.

JOMANDA

In augustus 2001 besprak hij Jomanda's optreden in de zaak Millecam.' Vorige week was er in Nova een reportage over Sylvia's tocht langs de kwakzalvers. Wat ongelofelijk treurig dat ze haar heil niet heeft gezocht bij de echte geneeskunde, maar zich in de armen heeft geworpen van griezels en piskijkers. Laat het voor iedereen een waarschuwing zijn. Er is niets tegen om een verstandig advies op te volgen van een homeopaat of een acupuncturist of een magnetiseur, en om biënsap te drinken en broccoli te eten, maar ga in godsnaam als je kanker hebt naar een gewone, goede dokter. Ik heb naast Laurie Langenbach in een boekwinkel zitten signeren. Ze kreeg kanker, ze wou ook niet naar dokters die ervoor geleerd hadden, kwam ook in het alternatieve circuit terecht en ging achter mekaar dood.

De allergrootste griegel, vorige week in die

Nova-reportage, was zonder enige twijfel Jomanda. Ze had, zei ze, terwijl ze brutaal, om niet te zeggen onbeschoft in de camera keek, ‘van gene zijde de bevestiging gekregen dat Sylvia niet aan kanker was gestorven.’ Nooit in mijn leven heb ik schaamtelozer, misdadiger, schandaliger leugens gehoord. Als mevrouw Jomanda zulke goede contacten onderhoudt met “gene zijde” laat ze daar dan alsjeblieft heen verhuizen. Zulk stuitend, verbijsterend bedrog – het is om ziedend van te worden. Het was op die avond een oneindig veel groter schandaal dan al die krokodillentranen om ‘t verlies van ‘t Nederlands elftal. Dat heeft tenminste nog een vrolijke keerzijde. Nu zijn de Ieren dolblij. Maar ‘t criminele bedrog van Jomanda kent geen vrolijke keerzijde. Dat levert maar een ding op: zo’n vreselijke dood als Sylvia Millecam is gestorven.’ (Einde citaat)

COLUMNISTENoorlog

Eind 2000 doet het Hof uitspraak in het hoger beroep van Renckens en VtdK tegen het vonnis uit 1999: Houtsmuller wordt alsnog in het gelijk gesteld. Gevoegd bij de eerdere reacties ontstond er nu een heuse columnistenorlog. Het arrest en de mediastorm werd als volgt in het *NTdK* samengavat.

‘In de publiciteit heeft de affaire zeer veel aandacht gekregen en o.a. geleid tot een kleine columnistenorlog tussen Maarten ‘t Hart en Freek de Jonge, die de kant van Houtsmuller kozen en Frits Abrahams, Ronald Plasterk en Beatrijs Ritsema die het gezonde verstand vertegenwoordigden. De Jonge wijdde drie *Parool*columns (Kankerpit I, II en III) aan de uitspraak en viel Borst, Orobio de Castro en onze Vereniging aan, waarbij hij hoog opgaf van de bejegening die zijn vrouw – die bot ving bij de reguliere geneeskunde – ten deel viel in haar contacten met alternatieve genezers. Toch ontmoette hij ook ‘alternatieve charlatans’ en ‘gif-mengers’. Volgens De Jonge worden er door ons ook ‘zeer deskundige artsen’ verdacht gemaakt. Plasterk en Abrahams, beiden – zoals schrijver dezes – grote bewonderaars van De Jonge reageerden teleurgesteld op de redeloze uitvallen van de meester. Plasterk (*de Volkskrant* 4 juni 1999) vergeleek de onttakeling van Freek met de laatste jaren van Wim Kan, ook eens briljant en gevierd en later beklagenswaardig. Freek de Jonge is nu ‘afgeschminkt’ en blijkt opeens gewoon ook maar een mijnheer met truttige en onbenullige opinies, gebaseerd op ‘een schamele argumentatie’, aldus Plasterk. Ook Abrahams sprak zich in *NRC Handelsblad* in dergelijke zin

uit: ‘Er was eens een duo dat Nederland veroverde met scherp, hilarisch cabaret. De een heette Freek, de ander Bram. Maar dat was ‘alweer dertig jaar geleden’. Bram loopt nu met wichelroeden door zijn huis om te zien of hij zijn bed op de juiste plek heeft neergezet en gelooft in ufo’s en in vorige levens. Freek noemde hij in een recent *Parool*-interview een ‘verstokt rationalist’, met minder diepgang dan Bram zelf. Een verwijt dat bij Freek hard zal aankomen, volgens Abrahams, want deze omhelsde al twee decennia terug de wereld van het paranormale. Nu Freek schreef ‘persoonlijk totaal te zijn afgeknapt op de reguliere geneeskunst’ vreest Abrahams dat Freek, mocht hij binnenkort kanker krijgen, zijn toevlucht zal zoeken bij de sojaboontjes van dr. Houtsmuller. Hij zou dat toch wel jammer vinden voor het Nederlandse theater.’ Ook Dunning, destijds hoofdredacteur van het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, liet zich in zijn toen recent verschenen boek zeer kritisch uit over het arrest van het Amsterdamse Hof.

Dan horen wij in zijn columns niet veel meer over de kwakzalverij, de auteur heeft het te druk met de MKZ-crisis, waarin hij zich fel keert tegen het ruimen van koeien, en met zijn zeer palatable stukken over de inconsistenties en inconsequenties die hij in de bijbel aantreft. Deze zijn inmiddels gebundeld in twee boeken: *De Schrift betwist*. Begin 2002 moet hij afscheid nemen van zijn GPD-lezers als het contract met hem wordt beëindigd. En wat zijn zijn laatste woorden van de afscheidscolumn? U raadt het al: ‘En verder wens ik al diegenen die op mijn aanraden met veel profijt Phosetamin slikken een goede gezondheid toe’. Maarten ‘t Hart: toch even een dokter in het diepst van zijn gedachten. ‘t Hart heeft zich regelmatig bediend van een polemische aanpak, onder meer tegen de feministische beweging (bijvoorbeeld in *De vrouw bestaat niet*) en literatuurrecensenten (zoals in *De som van misverstanden*). Hij kan hierin buitengewoon fel betogen. Hij verkent daarmee graag de grenzen tussen literaire overdrijving en persoonlijke aanval. Een van de doelwitten van zijn publieke aanvallen was jarenlang de man die hem ooit had laten zakken voor zijn rijexamen.

BRIEFWISSELING

In augustus 2002 stuurde ik ‘t Hart mijn boek *Hendelaagse kwakzalverij* (1992) toe alsmede een aflevering van het *Actieblad tegen de kwakzalverij*, omdat hij in zijn columns steeds meer afstand nam van de kwakzalverij, die hij eerder

nog zo omhelsde. Op 18 december 2002 ontving ik zijn reactie:

‘Geachte heer Renckens,
Hartelijk dank voor uw boek en het actieblad. Het boek heb ik met veel genoegen gelezen. Het is helder & duidelijk geschreven, zonder stemmingmakerij. Dit lijkt me een doeltreffende aanpak, al blijft het sysifus-arbeid. Waar de ene kop van een hydra is afgeslagen duikt een andere kop weer op. Maar Houtsmuller is kennelijk toch door de aanvallen zodanig ontmoedigd dat hij z’n praktijk afgebouwd heeft. Dat is toch een groot succes, in weerwil van ‘t feit dat de rechter vond dat u hem geen kwakzalver mocht noemen. Het valt op dat die kwakzalvers allemaal zo oud worden. Misschien dat men, als men zoals ik over een premorbide kwakzalverspersoonlijkheid² beschikt, toch flink wat jaren bij z’n levensverwachting mag optellen. Dat zou in mijn geval wel prettig zijn want dat compenseert dan misschien voor m’n hoge bloeddruk die met zich meebrengt dat men vier jaar van z’n levensverwachting moet aftrekken.

Toch denk ik dat u zich vergist t.a.v. die premorbide etc persoonlijkheid. Ik heb nog nooit voor enige kwaal of wat dan ook een kwakzalver geraadpleegd, en ‘t zou ook nooit bij me opkomen om dat te doen. Toen ik in de krant iets schreef over m’n hartritmestoornissen heb ik van allerlei soorten kwakzalvers brieven gekregen met aanbiedingen voor behandeling (o.a. acupunctuur). Daar ben ik nooit op in gegaan. ‘t Enige wat eventueel die richting uit zou kunnen gaan is dat ik magnesiumpreparaten ben gaan slikken (inmiddels niet meer trouwens) en dat op advies van een Duitse arts die een lezing bijwoonde en na afloop zei: U bent nogal nerveus van aard, u zou baat hebben bij Phosetamin. *That’s all*. Waarbij komt: Phosetamin is geen kwakzalversmedicijn, het is niks anders dan een magnesiumpreparaat dat zodanig is samengesteld dat ‘t (anders dan de meeste andere magnesiumsupplementen) ook inderdaad door ‘t lichaam wordt opgenomen. Het is jammer dat ik geen column meer schrijf. Ik zou graag iets over uw boek geschreven hebben. Maar misschien kan ‘t toch wel ergens. Bovendien verwacht ik dat Bomhoff aangepakt zal moeten worden. En dan doe ik graag met u mee.’
Met vr. gr. Maarten ‘t Hart

Een laatste contact met de schrijver

In mei 2011 bereikte ik de pensioengerechtigde leeftijd en het Westfrieslandgasthuis, waaraan ik ruim drie decennia als vrouwenarts had gewerkt, bood mij een afscheidssymposium De pen als

wapen aan in de Hoornse Oosterkerk. Ik nodigde ‘t Hart uit als spreker om van hem nog eens te horen hoe hij op onze botsing uit 2000 terugkeek en uiteraard wegens zijn voorbeeldige polemische geschriften. Zijn antwoord kwam snel:

‘Geachte heer Renckens,
Ik was graag naar uw afscheidssymposium gekomen op 31 mei volgend jaar, maar helaas dan kan ik niet, dan zit in Duitsland vanwege een *Lesereise*. Het spijt me bijzonder, want ik was graag met Piet Borst en Willem Otterspeer samen opgetreden. Wat overigens Houtsmuller betreft: ik heb mij toen duidelijk heel erg vergist. Dat is niet alleen een akelige kwakzalver, maar ook nog een geldwolf. U zou wellicht voor nog een deelnemer aan uw symposium kunnen denken aan Frits Abrahams. Dat is een zeer trouwe supporter van u die altijd met grote waardering over u in *NRC Handelsblad* schrijft.
Hart. gr. Maarten ‘t Hart’

Maar de literatuur blijft het belangrijkste

In ‘t Harts boek *Magdalena* schetst hij een ontroerend beeld van zijn moeder, die hem ooit liet weten, dat hij best over haar mocht schrijven, maar dan pas na haar overlijden. Aan dat verzoek heeft ‘t Hart zich gehouden. Zijn moeder overleed in 2012 en *Magdalena* verscheen in 2015. Het is een mooi boek, dat waarschijnlijk zeer waarheidsgetrouw laat zien hoe de wereld van zijn moeder werd gedomineerd door geloof, bijgeloof en een enorme irrationele achterdocht jegens Maartens vader, die zij van flirten met andere vrouwen (door haar ‘mokkels’ genoemd) verdacht. Al vroeg in het boek wordt verteld dat zijn moeder als jong meisje tuberculose opliep en dat genezing alleen nog mogelijk was als ze zou gaan kuren in Zwitserland, hetgeen onbetaalbaar was voor het armlastige gezin waarin zij opgroeide. Dat zij toch nog genas werd door haar ouders toegeschreven aan twee factoren. Ten eerste het aanhoudende gebed in de Gereformeerde Kerk te Maasland en daarnaast aan de behandeling door een ‘bijzondere piskijker’: ‘de heer Bijsterveld uit ‘s Gravenzande, als ik goed ben geïnformeerd’, aldus de schrijver. Het doodzieke meisje moest van Bijsterveld dagelijks langzaam een halve liter petroleum drinken. De petroleum kostte destijds slechts een paar cent per liter en zijn moeder had dat dagelijks kokhalzend volbracht (p. 16). De schrijver heeft de naam van de kwakzalver goed onthouden, want deze Bijsterveld komt ook in de annalen van de Vereniging tegen de Kwakzalverij vaak voor en bracht, blijkens die annalen, in de

periode tussen 1900 en 1920 maar liefst twaalf verschillende geheimmiddelen in de handel. Dat betrof dan purgeerpastilles, teringmiddel, xypoliet, menathol en druppels tegen astma om er enkelen te noemen.

De laatste passage waarin een kwakzalver ten tonele verschijnt betreft een bezoek in 1968 aan een ‘fantastische kruidendokter’ in Groningen, die werd geraadpleegd wegens vaders levenslange maagpijn. Alles werd geprobeerd, vooral uit de alternatieve hoek, want moeder had totaal geen vertrouwen in de medische wetenschap. Vandaar de wereldreis naar Groningen met een tussenstop in Assen om Maartens grootouders te bezoeken. Het bezoek aan Groningen leverde helaas niets op. ‘Mijn ouders kwamen thuis met een krankzinnige hoeveelheid kruiden, waarvoor zij een vermogen hadden neergeteld, maar niets van wat zij hadden meegebracht vermocht maar enige verlichting van de pijn te bieden’ (p. 115). Hoe oud zijn vader is geworden vermeldt de geschiedenis niet, maar Magdalena werd – ondanks haar afkeer van de gewone geneeskunde – maar liefst 92 jaar oud. En haar zoon schreef een prachtboek over haar. ●

Noten

- 1 Houtsmuller (1924-2015) was een gepensioneerde internist, die in de jaren 1999 en 2000 furore maakte met een door hem zelf ontwikkelde methode tegen kanker en die beweerde zich zelf van een reeds uitgezaaide kanker te hebben genezen. Hij procedeerde tegen Renckens wegens smaad en diens beschuldiging van leugens en werd door de rechter in 1999 in het ongelijk gesteld. In hoger beroep kreeg Houtsmuller wel gelijk en werd mij een verbod opgelegd deze beschuldigen ooit nog te bezigen op straffe van een dwangsom van 10.000 gulden per overtreding. De rechtszaken leidden tot veel ophef in de media.
- 2 Ik beschreef in het *Actieblad* van juli 2002 een kwartet personen met een premorbide kwakzalverspersoonlijkheid: nog geen kwakzalvers, maar wel gevaarlijk dichtbij qua karakter. 't Hart was er een van. Dit was de reden hem enige documentatie toe te sturen. Hij nam dat, zoals de lezer ziet, sportief op.

Save the date!

Jaarvergadering en symposium zullen dit jaar plaatsvinden op zaterdag 4 oktober. Er is gekozen voor een nieuwe locatie: de Geertekerk te Utrecht. Noteer s.v.p. de datum in uw agenda. Nadere mededelingen volgen. ●

Herstel

De foto's bij Jaarvergadering en Symposium 2024 zijn gemaakt door Megan Terpstra (©Megan Terpstra). ●

Bevat Haarlemmer Olie geheime ingrediënten?

VERSLAG VAN EEN BRIEFWISSELING

Op 9 september 2024 ontving de secretaris een e-mail met een klacht over een artikel op onze website over de Oprechte Haarlemmerolie. Briefschrijver was Hans van den Akker, advocaat, verbonden aan Juridisch Perspectief te 's-Heerenberg. De korte tekst luidde als volgt:

‘Zojuist heb ik een artikel (<https://www.kwakzalverij.nl/tijdschrift/tijdschrift-archief-2022/de-geschiedenis-van-haarlemmerolie/>) gelezen over Oprechte Haarlemmerolie sinds 1696. En wat mij verbaasde is dat er onwaarheden worden geschreven. Dit zou je toch niet verwachten van de vereniging tegen de kwakzalverij. En dit vraagt om rectificatie. Wij horen graag van u. Vriendelijke groet.’

Secretaris Catherine de Jong (CdJ) reageerde als volgt: ‘Wij horen graag van u wat er niet klopt in het artikel. In welke regel staat welke fout? Met vriendelijke groet.’

Van den Akker (VdA) reageerde per omgaande: beste mevrouw de Jong. ‘Dank u wel voor de snelle reactie. Op de eerste plaats is er nog nooit

iemand overleden aan het gebruik. Het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* (MtdK) onthulde in het julinummer van 1881 dat het middel bestond uit raapolie, terpentijn en zwavel, waardoor het vooral voor kinderen gevaarlijk zou zijn. Als gevolg van het terpentijn als bestanddeel waren gevaarlijke nierziekten geconstateerd, waaronder enkele met dodelijke afloop. Het kan natuurlijk zijn dat er iemand is overleden aan een namaak Haarlemmerolie. Maar dit zou u dan moeten onderzoeken.’

EEN TAAIE BRIEFWISSELING

Na deze initiële uitwisseling van enkele argumenten ontspan zich een drie weken durende gedachtewisseling waarin voortdurend door elkaar werd gepraat en ieder zijn punt maakte. De advocaat van de fabrikant van Haarlemmerolie bleef maar tamboereren op het feit dat er aanzienlijke onjuistheden op het website-artikel staan, terwijl de VtdK bij monde van onze secretaris didactisch sterke lessen ten beste gaf over de werkzaamheid van geneesmiddelen.

De VtdK wees erop dat de samenstelling al eeuwen een ‘goed bewaard geheim’ is, maar het

bestaat in ieder geval uit terpentijnolie, kruiden, lijnzaadolie en zwavel. Licht sarcastisch veronderstelde Van den Akker dat wij het mogelijk over een heel ander middel zouden hebben. 'In ieder geval klopt er niet wat er door jullie over wordt geschreven. Daarbij komt ook nog dat jullie aan de werkzaamheid twijfelen. Dus weten wij zeker dat u over een ander product praat.' (Sic!) Wat een brutale apen! En het mag toch niet zo zijn dat een ieder zomaar iets verkondigt dat niet waar is. Wat een wijsneuzen! Want al is – dixit Van den Akker – de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel. En daarom willen wij graag een rectificatie. Alvast bedankt voor de inzet'.

De VtdK doceerde de fabrikant c.q. advocaat als volgt: 'Het is aan de producent van het product om te bewerkstelligen dat het product op wetenschappelijk verantwoorde manier wordt onderzocht. Dat wil zeggen: een dubbelblinde gerandomiseerde placebo gecontroleerde studie met grote aantallen patiënten in beide groepen, en bij goed omschreven ziektebeelden en goed omschreven definities van behandel-effect. In de medische literatuur zijn geen systematische reviews van goede kwaliteit te vinden die een klinisch relevant positief behandelresultaat laten zien van Haarlemmer olie. Een middel met 'geheime ingrediënten' kan nooit een geregistreerd geneesmiddel worden. Het is en blijft een huismiddeltje. Weet u meer dan ik, dan hoor ik het graag.'

VdA:

'Beste VtdK-secretaris, dank u wel voor uw antwoord. Het gaat er hier niet om wat er wel en niet is getest. Wij mogen van de NVWA gewoon ons product op de markt verkopen. Overigens niet alleen van de NVWA maar ook door een koninklijk besluit. En wij verkopen wereldwijd. Met 328 jaar ervaring en duizenden mensen die hier baat bij hebben en hebben gehad. Dus daar kunnen wij niks aan toevoegen. Maar nogmaals, dit staat niet ter discussie. U beschrijft namelijk wat er in ons product zit en dan ook nog dat er een geheim ingrediënt in zit. Er zit in ons product geen enkel geheim ingrediënt. Op elke verpakking staat precies wat erin zit. Dus daar begint het eigenlijk mee. (Met betrekking tot werkzaamheid doen wij geen enkele claim). En ik vind dat een vereniging als die van u toch wel op zijn minst aan waarheidsvinding moet doen.'

CdJ:

Daarop de hartenkreet van de secretaris: Beste heer van den Akker, Laat mij eens een degelijk onderzoeksartikel, gepubliceerd in een hoog aan-

geschreven medisch tijdschrift, zien. Als ik Haarlemmer Olie google kom ik alleen maar verkoopadressen en reclame tegen. Met vriendelijke groet,'

In een ultieme poging de klager enige kennis van geneesmiddelen en kwakzalversmiddelen bij te brengen kwam onze secretaris met een drie punten verklaring.

1. Als een producent een product wil verkopen en daarbij gezondheidsclaims wil doen, dan is het aan degene die het product heeft uitgevonden (of op de markt brengt) om te bewijzen dat die gezondheidsclaims kloppen. Principe: wie beweert moet bewijzen
2. De schrijver van het artikel heeft onderzoek gedaan in medische databases en wij kunnen in de bestaande medische literatuur geen artikelen vinden die aan de eisen van goed wetenschappelijk onderzoek voldoen, en die bewijs leveren dat uw product een beter middel is dan een placebo.
3. Verzamelde anekdotes (ook al zijn ze 3 eeuwen oud) zijn geen vervanging van degelijk wetenschappelijk onderzoek. Als u wil weten hoe correct wetenschappelijk onderzoek opgezet en uitgevoerd moet worden raad ik u aan contact op te nemen met een universiteit waar geneesmiddelen worden onderzocht. CdJ

VdA:

U noemt 3 punten op. Maar over geen van deze 3 punten gaat onze e-mailwisseling.

Want anders kan iedereen maar wat schrijven zoals u eigenlijk zegt dat dit niet de bedoeling is. Ook is er nooit iemand overleden aan ons product. Daar is dan ook geen enkel bewijs van. Maar nogmaals, het gaat er ons om dat er niet zomaar iets wordt opgeschreven. En dat is hier wel het geval. En dat vinden wij kwalijk, en zeker voor een vereniging die juist vindt dat je niet zomaar wat roept. Overigens denken wij daar net zo over. U heeft het ook over een huismiddeltje. Ook dit mag niet worden genoemd volgens de NVWA. Uiteraard zijn wij ook bereid om daarover in gesprek te gaan. Uiteindelijk willen wij hetzelfde als u: 'Openheid, transparantie'.

CdJ reageerde als volgt: Beste heer van den Akker, Mij bekruipt het gevoel dat u mij niet begrijpt. Met vriendelijke groet, CdJ

VdA. U noemt onder 3 punten op. Maar over geen van deze 3 punten gaat onze emailwisseling. Deze zijn ook niet relevant. Het gaat erom dat u beweert dat er ingrediënten in Oprechte Haarlemmerolie zitten die er niet inzitten. En dit gaat over nu en niet over 3 eeuwen geleden en daar

anekdotes over. Het product wordt nu nog elke dag over de hele wereld verkocht.

We hebben het ook nooit gehad over claims. Het product mag ook gewoon verkocht worden en wij claimen niks. Dat is ook niet nodig na 328 jaar. Het is zeer te betreuren dat de vereniging tegen kwakzalverij zomaar iets beweert. En dit onder het motto, al is de leugen nog zo snel de waarheid achterhaalt haar wel. Rectificatie zou op zijn plaats zijn. Maar als u vindt dat waarheidsvinding niet relevant is, dan lijkt mij publicatie hiervan noodzakelijk.

Want ik denk dat mensen niet gebaat zijn bij een vereniging die onwaarheden en onjuistheden vermeldt. VdA

DE EPILOOG

In deze samenvatting van een chaotisch verlopen de discussie is de ophef grotendeels terug te brengen tot het verwijt van een 'falende waarheidsvinding', waar de VtdK beweert dat het middel een geheime ingrediënt bevat. Tegen de andere VtdK-beweringen over werkzaamheid, veiligheid, wetenschappelijke stand van zaken e.a. had de advocaat van de Haarlemmerolie-raadsman geen verweer. De fabrikant zal zelf wel weten wanneer het laatste geheime middel uit het recept is verwijderd. Onze vereniging zou er een dagtaak aan kunnen hebben als zij alle kwakzalversmiddelen, supplementen en kruiden blijft

vervolgen, die stilzwijgend hun samenstelling veranderden.

PS. Nadat bovenstaand verslag tot stand kwam heeft de schrijver nogmaals op internet gezocht naar de verklaring van het feit dat er in de uitingen van de fabrikant van deze olie tegenstrijdige berichten worden geventileerd. Er zouden wel of juist geen geheime ingrediënten worden verwerkt in Haarlemmer olie. Welnu, op een wikipedia pagina over haarlemmerolie staat de volgende passage:

'Haarlemmer Olie is een middel dat uit de zeventiende eeuw stamt. Het wordt al eeuwenlang aangeprezen omdat het tegen alle kwalen zou helpen. De samenstelling is geheim, maar het bestaat in elk geval uit terpentijnolie en zwavel.'

De auteur van deze passage is uiteraard niet bekend, maar hij lijkt wel afkomstig van een sympathisant en weersprekt niet dat het middel geheime middelen bevat. Dat de verkoop van geheime middelen in ons land al sinds 1963 verboden is, dat heeft de auteur er niet van weerhouden op deze wijze subtiel reclame te maken voor het spul. We beloven de klager dat bij de eerste de beste gelegenheid die zich voor doet de gewraakte passage, mits gekuist, zal worden verwijderd. Dat neemt niet weg dat eliminatie van deze eeuwenoude kwakzalverij uit de schappen van drogist en apotheek natuurlijk onze voorkeur geniet. ●

Duitse en Nederlandse ‘Wörishofen’, internationaal bekende Kneippkuurcentra¹

Lucas van der Hoeven

In de tweede helft van de twintigste eeuw kwamen antibiotica beschikbaar, waardoor tuberculose kon worden genezen zonder dat men jaren in de buitenlucht hoefde te kuren. Tot op de dag van vandaag is TB nog steeds één van de meest voorkomende en meest besmettelijke ziekten ter wereld.² In 1882 werd de tuberkelbacil ontdekt door Nobelprijswinnaar Koch, die werkte in het Charité-ziekenhuis in Berlijn. In 1936 ontdekte Fleming – dus 54 jaar later – de werking van penicilline. In 1943, na nog eens zeven jaar, kwamen de eerste antibiotica als medicijn beschikbaar. In de 50er jaren begon de massaproductie. Tot die tijd werden allerlei geneeswijzen aangewend die tegenwoordig als 'kwakzalverij' worden bestempeld.³

NATUURGENEESKUNDIGE BEWEGING

Als natuurgeneeskundige beweging was de Kneippkuur ideologisch gebaseerd op het naturalisme. In de 19e eeuw ontstond deze Duitse natuurgeneeskundige beweging, die in de 20e eeuw samensmolt met de *Duitse Lebens Reform Bewegung*. ‘Holisme’ en ‘vitalisme’ vormden daarin centrale begrippen. Er werden campagnes gevoerd voor matiging van, en verbod op, tabaksgebruik en tegen vaccinatie. Industrialisatie en verstedelijking werden bekritiseerd. Daarnaast was de ‘Natuurgeneeskundige beweging’ gebaseerd op de genezende kracht van zonlicht, lucht en water. Hydrotherapie was aanvankelijk beperkt tot (amateur)genezers zoals Johann Siegmund Hahn en Vincenz Priessnitz. Sebastian Kneipp onderscheidt zich van andere voorstanders van natuurgeneeswijzen doordat hij niet tegen het voorschrijven van medicijnen was. Wel was hij tegen vaccinatie: ‘Kneipp gelooft niet in vaccinatie en gebruikt talloze voorbeelden om de schadelijkheid te bewijzen.’⁴ Hij werkte ook met artsen samen, deels om erkend te worden door de gevestigde medische professie. De Kneippkuur

werd geleidelijk vrij algemeen geaccepteerd. Binnen de reguliere geneeskunde wordt ze echter nog steeds als ‘kwakzalverij’ beschouwd.⁵

PASTOOR SEBASTIAAN KNEIPP IN WÖRISHOFEN, DUITSLAND

Natuurgeneeskunde gaat ervan uit dat zieke mensen vaak vanzelf herstellen en dat dit ‘zelfhelend vermogen’ kan worden bevorderd door het systematische gebruik van ‘natuurlijke prikkels’, zoals zon, warmte, water en voeding. Natuurgenezers gebruiken allerlei technieken, zoals warmte- en koude behandelingen, sauna, water- en bad therapieën. Vincent Priessnitz wordt beschouwd als de grondlegger van de hydrotherapie. Begin 1800 verwierf hij roem door veel patiënten te genezen met koud water kompressen in combinatie met ademhalingsoefeningen en dieet. Priessnitz vulde zijn therapie aan met remedies zoals gezond voedsel, frisse lucht, beweging, rust en water. Andere grote namen op het gebied van hydrotherapie zijn Kellogg en Kneipp.⁶

Het levensverhaal van pastoor Sebastian Kneipp (1821 - 1897) is nauw verbonden met zijn ideeën over gezondheid. Nadat hij tuberculose

Pastoor Sebastian Kneipp

Pastoor Kneipp (midden vooraan) en zijn patiënten

had opgelopen, zocht hij naar manieren om de ziekte te behandelen. Hij wist zichzelf te genezen door dagelijks een koudwaterbad in de Donau te nemen. Daarna bleef hij de helende werking van water onderzoeken.⁷ Als priesterstudent aan het Georgianum in München behandelde hij in 1850 in het geheim medestudenten die aan tuberculose leden. Dit bleef niet onopgemerkt: in februari 1853 werd de eerste klacht van kwakzalverij tegen hem ingediend omdat hij een dienstmeisje met cholera had behandeld met warme kompressen. In 1854 klaagde een apotheker uit Babenhäusen in Schwaben Kneipp aan wegens 'het verstoren en schaden van zijn handel'. Kneipp legde de rechtbank uit dat hij alleen mensen hielp die na jarenlange behandeling door artsen en apothekers geen genezing hadden gevonden, of die simpelweg geen geld hadden om artsen te raadplegen. In 1852 werd Kneipp tot priester gewijd. In 1854 kon Kneipp in het dorp Boos, waar hij ook als kapelaan werkzaam was, tweeënveertig mensen genezen die aan cholera leden. Mede daarom werd hij de 'cholera-kapelaan' genoemd. In 1855 volgde zijn benoeming tot kapelaan van het Dominicaner zusterklooster in Wörishofen, een dorp in Zuid-Duitsland, 85 km westelijk van München. Hij droeg bij aan de economische welvaart van het klooster en de lokale bevolking door

boeken te schrijven over het fokken van konijnen en het houden van honingbijen. In 1881 werd hij benoemd tot pastoor. Naast zijn priesterlijke taken begon hij in 1855 met het praktiseren van bad-therapie. In de daaropvolgende 40 jaar stichtte hij *Kuranstalten* (kuuroorden) zoals het *Sabastianeum*, de *Kneippsche Kinderheilstätte* en het *Kneippianum*. Tussen 1889 en 1897 kwamen er in Wörishofen maar liefst 3000 gastenbedden beschikbaar. Kneipps beroemde boek *Meine Wasserkur* verscheen in 1886, met vele drukken en vertalingen in de daaropvolgende jaren.⁸ Zijn tweede boek *So Sollt Ihr Leben!* (Zo moet u leven) volgde in 1889. Zijn andere publicaties zijn *Kinderpflege* (Kinderzorg, 1891), *Ratgeber* (Adviseur, 1891), *Mein Testament* (1894) en *Codizill* (1896).

De faam van Kneipp groeide in Europa en alle andere continenten. Alleen al in 1890 raadpleegden ongeveer 30.000 patiënten de pastoor en verbleven er 6000 patiënten voor een kuur in Wörishofen. De resultaten van zijn behandelingen waren indrukwekkend. Volgens een Nederlandse krant uit 1891 herstelde ongeveer 20% van alle patiënten volledig, 40% kreeg hun gezondheid terug na thuiskomst en 40% ervoer vermindering van hun kwalen. Aangezien de meeste patiënten zonder enig herstel na verschillende medische

Pastoor Kneipp leunend op de linkerkant van de brugleuning, voor Kneipp's Wasserkuranstalt

behandelingen naar Wörishofen kwamen, zijn deze resultaten verrassend hoog.⁹

KNEIPPKUREN

In de oudheid pasten Hippocrates en Galenus reeds systematisch waterbehandelingen toe. Deze geneesheren meenden dat koud water een 'tonificerend effect zou hebben en daardoor de natuurlijke mentale kracht van het organisme zou worden versterkt'. Kneipp combineerde deze klassieke aanpak met lichaamsbeweging, medicinale kruiden, voedingsadviezen en strikte leefregels om de innerlijke balans te herstellen. Zijn hydrotherapie was gericht op het versterken van de constitutie en het elimineren van gifstoffen. In zijn aanpak stonden de veranderingen in de

bloedsomloop, het aantal erythrocyten en de temperatuur na de behandelingen centraal. De effectiviteit van de waterkuren was mede afhankelijk van de temperatuur, de hydrostatische druk en de wrijvingsweerstand van het water, maar ook van mechanische en chemische factoren. De therapie bestond uit waterstraalbehandelingen, allerlei baden, wrijfbehandelingen, was-singen, pakkingen, peloidscompressen en het gebruik van hooizakken en peloiden (klei- of leekkingenemp). De methode van Kneipp past binnen de natuurgeneeskunde, waarin ook ademhaling, stofwisseling en slaap centraal staan. Indicaties waren onder meer tuberculose, reumatische aandoeningen, circulatiestoornissen, hypertensie, gynaecologische en psychosomatische klachten. Door het ontbreken van grootschalig en

Wörishofen: logement, stad, wachtkamer voor patiënten, pastoor Kneipp, diagnostiek, lezing door Kneipp en watertherapiebehandeling

gerandomiseerd onderzoek naar de resultaten van verschillende hydrotherapeutische methoden, worden deze therapieën geclassificeerd als alternatieve behandelingen.¹⁰

De aanpak van Kneipp was gebaseerd op de theorie dat alle ziekten hun oorsprong vinden in het vaatstelsel. Dit kwam overeen met de humoraal theorie. Kneipp beweerde dat het inademen van 'miasmatische' (ongezonde) of extreem hete lucht kan leiden tot onevenwichtigheden in het bloed, wat op zijn beurt kan leiden tot stoornissen in de bloedsomloop en ziekte. Kneipp stelde: 'Bij ziekten die voor genezing vatbaar zijn, is het bloed de schuldige. De bloedsomloop kan in de war zijn, of de sappen kunnen bedorven zijn'. In beide gevallen beschouwde hij water als een remedie bij uitstek.¹¹ Zo bestond de aanpak van Kneipp uit waterkuren die het bloed reinigen. Vreemde stoffen lossen op, het bloed reinigt zichzelf van deze 'miasmatische' materie en het lichaam als geheel sterkt aan. Naast hydrotherapie bestond de holistische Kneipp-kuur uit principes als gezonde voeding, kruidenremedies, beweging en innerlijke balans.¹²

Zijn faam verspreidde zich snel. In 1891 pasten meer dan 120 Duitse artsen en 50 gezondheidsinstellingen de Kneipp-methode toe. Tussen 1894 en 1896 waren zo'n 310 artsen uit 20 verschillende landen aanwezig geweest tijdens de spreekuren van Kneipp.¹³ De 'Kneipp Bund' (Vereniging) werd mede daarom in 1897 door 200 artsen opgericht.¹⁴

Kneipp's meest toegewijde arts was Alfred Baumgarten, die vele jaren met hem samenwerkte. Hij schreef in 1898 een grote en gedetailleerde biografie over Sebastiaan Kneipp.¹⁵ In Frankrijk was er zelfs een tijdschrift *Le Kneippiste* onder redactie van mevrouw Vera Freifrau von Vogelsang-Waibel. Ook had Kneipp een indrukwekkende internationale clientèle. Zijn grote supporter en persoonlijke vriend was aartshertog

Pastoor Kneipp in het midden, rechts aartshertog Joseph van Oostenrijk, links hertog Joseph Augustin

De oprichters van de 'Kneipp Bund' in 1897. Let op de mannen op blote voeten aan de linkerkant

Joseph van Oostenrijk, die verschillende keren in Wörishofen verbleef, samen met zijn zoon Joseph Augustin.

Paus Leo XIII verleende pastoor Kneipp in 1894 de eretitel van Pauselijk Geheim Schatmeester. De Heilige Vader werd door Kneipp behandeld tijdens diens bezoek aan Rome. De Maharadja von Baroda, Sir Sayaji Rao Gayakwadf III uit India, aartshertog Franz Salavator, hertog Paul von Mecklenburg, kardinaal Gibbons, kardinaal Graf Schönborn, prins Heinrich von Bourbon: zij raadpleegden allemaal Kneipp.

In sommige opzichten verschillen de standpunten van Kneipp fundamenteel van die van andere voorstanders van natuurlijke therapieën. Opvallend is de zeer gedocumenteerde diagnostiek die Kneipp en verschillende van zijn artsen pleegden.¹⁶ Blijkbaar probeerde Kneipp erkenning te krijgen van de gevestigde medische sector door samen te werken met artsen die zijn behandeling steunden. Daarom werd de Kneippkuur tot op zekere hoogte geaccepteerd in ten minste delen van de medische wereld, ondanks de controverse die reeds bestond tussen de 'moderne geneeskunde' en de 'kwakzalverij' van de natuurgeneeskundige beweging.¹⁷ Tot verdienste van Kneipp werd de algemene definitie van 'gezondheid' uitgebreid met een holistische visie die ook mentale, sociale en spirituele aspecten omvatte. Tegen het einde van Kneipp's leven en na zijn dood in 1897 werden er verschillende organisaties opgericht om zijn methoden te blijven onderrichten. Zo bestaat zijn Kneipp-Bund nog steeds. In 1923 bracht deze organisatie zelfs een van de eerste educatieve patiëntgerichte (stomme) films uit onder de titel *Die Kneippkur*.¹⁸

In de VS ontstonden Kneippverenigingen, nu bekend als de *Naturopathic Society of America*. Momenteel maken ongeveer 600 organisaties deel uit van het *Kneipp Worldwide*-netwerk, waaronder de *International Society of Kneipp Physicians* met ongeveer 1000 leden. Sinds

Kneipps dood zijn de behandelingen onderdeel geworden van de reguliere geneeskunde in Duitsland. Op 4 december 2012 werd de Kneippkuur zelfs uitgeroepen tot immaterieel nationaal cultureel erfgoed.¹⁹ Pastoor Sebastian Kneipp is de naamgever van huidige drogisterijproducten met de merknaam Kneipp. Zijn Kneippbrød, een recept voor volkorenbrood, is het favoriete brood in Noorwegen.²⁰

KNEIPPBEHANDELINGEN IN NEDERLAND: HEERLEN

In Nederland werden Kneippinstellingen opgericht in Heerlen, Ginneken, Haarlem, Bergen op Zoom, Hilversum, Apeldoorn, Rotterdam en Zandvoort tussen 1892 en 1901.²¹ Eén van de bekendste volgelingen van Kneipp was broeder Aloysius (1854 - 1942).

Wilhelmus Lucas Eduardus Vrijens (Berg Urmond 18 april 1854 – Heerlen 1 maart 1942), kloosternaam Aloysius, was broeder in de 'Congregatie van de Broeders van St. Jozef' in Heerlen.²² In 1891-1892 als ook in 1893-1894 bezocht broeder Aloysius Wörishofen. Kneipp besteedde aanvankelijk geen enkele aandacht aan hem. Broeder Aloysius was echter een expert op het gebied van kruidengeneeskunde. Na verloop van tijd erkende Kneipp zijn capaciteiten en in 1892 opperde hij zelfs dat broeder Aloysius zijn opvolger zou kunnen worden.²³ Maar Mgr. P.J. Savelberg,²⁴ de stichter en overste van zijn Congregatie, verwierp Kneipp's voorstel en daarop opende Aloysius een mannenhuis voor zijn Kneippinstelling 'Sint Jozef Bad' in Heerlen.²⁵ In 1893 gaf Aloysius een lezing op een bijeenkomst in Wörishofen, waar ook aartshertog Jozef van Oostenrijk en prins Arenberg aanwezig waren. Na deze lezing merkte Kneipp op: "Sie machen bald so viel mit Ihre Kräutern, wie ich mit meinem Wasser".²⁶ In 1897 opende broeder Aloysius het 'Sanatorium Sint Jozef-Heilbron' voor de rijkere mannelijke kuurgasten. Daarna werd pension 'Maria Bad' geopend voor vrouwelijke gasten. Aan deze instellingen waren altijd artsen verbonden.²⁷ Aloysius' boek *Troost der Zieken* werd in 1901 gepubliceerd en later vertaald in de Duitse en Franse taal. In zijn ongepubliceerde kasboek beschreef hij 330 verschillende ziekten en 34 geneeskrachtige planten. In 1910 telde zijn patiëntenboek ongeveer 2400 namen uit binnen- en buitenland. Daaronder bevindt zich ook een bedankbrief van Ferdinand Domela Nieuwenhuis, destijds bekend als de 'rooie dominee' en 'Us Verlosser'.²⁸ Hij verbleef met zijn ziekelijke

Broeder Aloysius van de Nederlandse 'Congregatie van de Broeders van St. Joseph' (1854 - 1942)

echtgenote Egbertha Johanna (Berta) Godthelp in de zomer van 1893 wekenlang in Heerlen. De therapie mocht echter niet baten: haar pijn in heup en been hield aan, terwijl zij steeds zwaarliger werd.²⁹ De 'Aloysius kruidenapotheek' in Heerlen bleef tot 1957 in bedrijf. De Heerlense Kneipp-sanatoria vormden de basis voor het latere St. Joseph ziekenhuis dat vervolgens De Wever en nu het Zuyderland³⁰ ziekenhuis heet.

'KLEIN WÖRISHOFEN' IN GINNEKEN (NU BRED A)

In 1892 kocht dokter Siegbert C.M. Soer (1861 - 1922) een stuk bouwgrond naast zijn huis 'Mariëndal' in Ginneken. Soer promoveerde in 1887 aan de Universiteit Utrecht op het onderwerp 'Over bier en kunstmatige spijsvertering'.³¹ Voordat hij zich in Ginneken vestigde, werkte hij als huisarts in Tilburg.

Dr. Soer bezocht Wörishofen in Duitsland meerdere malen om de Kneipp-methode te leren. Hij noemde zichzelf daarom 'de eerste Kneipparts in Nederland'.³² Soer startte in 1893 zijn instelling voor Kneipp-therapie en gaf het de naam 'Klein Wörishofen'. Het bestond uit een eenvoudig houten gebouw met een grote open veranda, opgetrokken op zijn nieuw verworven perceel. Achter de veranda was een wachtruimte met aan weerszijden bad-afdelingen, één voor mannen en één voor vrouwen. Koud water werd naar tanks op het dak gepompt. Gasten hadden de keuze uit warme of koude douches of badkuipen. Naast zijn waterkuur raadde hij ook een eenvoudige levensstijl aan waarbij gebruik werd gemaakt van lucht, zonlicht en kruiden. Soer paste verschillende vormen van Kneipphydrotherapie toe, zoals wrijfbehandelingen, wassingen,

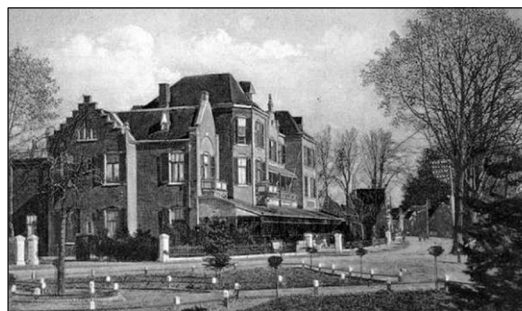

Mariëndal en de 'Duivelsbrug' in 1901 in Ginneken (nu deel van Breda)

pakkingen, kompressen en waterstraalbehandelingen. Deze therapieën waren bedoeld voor 'mensen die leden aan gespannen zenuwen of reumatische aandoeningen'. De kosten van zijn behandelingen bedroegen tussen de vijf en zes gulden per week. Al in het eerste jaar van haar bestaan trok zijn instelling enkele honderden bezoekers. Tijdens hun behandelperiode verbleven de patiënten in lokale hotels.

De verwachtingen omtrent de kuur waren destijds hooggespannen. 'Er is geen plek in ons land, die zo geschikt is voor een kuuroord als in Ginneken. De eenvoudige, landelijke omgeving, de vele mooie hotels, de gezonde dennenbossen, de rivier de Mark met zijn helder stromende water, de vriendelijke mensen, alles bij elkaar maakt het verblijf hier zo aangenaam voor zieken en herstellenden, en heeft zo'n kalmerende werking op met name zenuwlijders, dat men eerst kennis moet maken met Ginneken als kuuroord voordat men eraan denkt om in het buitenland te kijken wat er te vinden is', aldus een wat overenthousiaste *Nieuwe Bredasche Courant*.³³ Soer voorzag dat zijn bescheiden houten kuuroord waarschijnlijk wel eens tot een echt kuuroord aan de rivier zou kunnen uitgroeien.

Het bestuur van de Stichting Bad Wörishofen stelde zelfs voor om een nieuwe weg aan te leggen om de voetgangersverbinding van Breda naar het kuuroord te verbeteren, maar dit initiatief

Hotel 'Duivelsbrug', Duivelsbruglaan te Ginneken (Breda)³⁸

Medisch badhuis van Dr. Soer in Ginneken (nu deel van Breda)

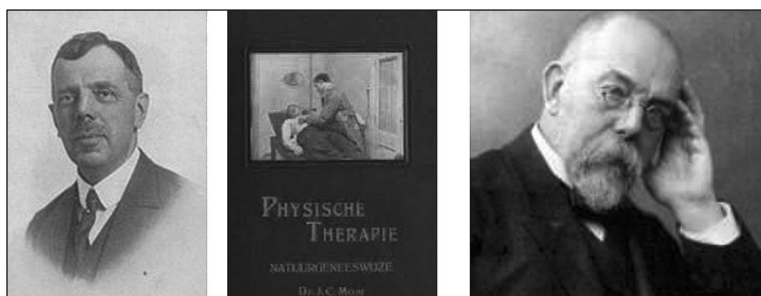
strandde.³⁴ In de jaren daarna werd het kuuroord Ginneken zo beroemd dat het de lokaal beschikbare hotelcapaciteit overtrof. Dr. Soer behandelde zijn arme en rijke patiënten zonder onderscheid: financieel zwakke patiënten kregen meestal gratis behandelingen. Er opende zelfs een 'Kneipp's Toko' (winkel) in de buurt, waar allerlei Kneippartikelen zoals kleding en gezonde voeding werden verkocht.

DR. JASPER C. MOM

In 1919 droeg Soer zijn praktijk over aan dr. Jasper Mom³⁵, die de praktijk vervolgens voortzette onder de naam 'Medisch badhuis Bad Wörishofen, Duivelsbrug bij Ginniken'.³⁶ Het nabijgelegen hotel 'Duivelsbrug' werd uitgebreid tot veertig kamers.³⁷ De kamers in het hotel waren zeer modern ingericht en voorzien van warm en koud stromend water, centrale verwarming, liften en zelfs garages. Dr. Mom liet ook een nieuw badhuis bouwen naast het hotel. In 1921 werd zijn tweede kuuroord plechtig geopend.

'De Fysische Therapie of Natuurgeneeskunde is dat onderdeel der Geneeskunde, dat zich bezig houdt met de toepassing der middelen, die ons in de natuurkrachten en natuurlijke factoren van onze dampkring worden geboden om ziekten te genezen, hun voortschrijding te beletten en hun ontstaan te voorkomen'.

Dr. Mom beschreef zijn methoden in *Fysische Therapie, Natuurgeneeswijze*, gepubliceerd in 1926. Naast warm- en koudwaterbehandelingen besprak hij thermo-, licht-, lucht- en bewegings-therapieën en massages. Ook paste hij allerlei elektrische therapieën toe, zoals Faradisatie³⁹, Galvanisatie⁴⁰ en Franklinisatie⁴¹. Naast dit alles

Dr. J.C. Mom; In de inleiding van zijn boek *Physische Therapie, Natuur-geneeswijze* (1926. Dr. J.C. Mom (1882 – datum overlijden onbekend)

waren ook hydro-elektrische⁴², viercellen-, koolzuurlicht-, kooldioxide- en stoombaden mogelijk, en andere therapieën zoals hoogfrequente, diathermie, lichtbehandeling met Sollux⁴³, zonnebank- en rustkuren. 'Wörishofen' lag naast het plaatselijke 'Mastbos', dus houtkappen werd beoefend als ergotherapie. Op de nabijgelegen rivier de Mark roeiden gasten met hun bootjes. De behandelingen waren geschikt bij 'herstel, reuma, lichamelijke zwakte, stofwisselingsziekten, zenuw- en ademhalingsstoornissen'. In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw genoot het kuuroord internationale faam.⁴⁴ Van 1921 tot 1940 was het kuuroord het hele jaar geopend. De Nederlandse VVV prees het kuuroord vanwege 'de ligging op zandgrond, in nog niet door fabrieken vervuilde lucht en midden in de bossen'. Ondanks alle gunstige verhalen over het herstel van patiënten was er in de Nederlandse medische wereld voortdurend onenigheid over de theorie en methode van Kneipp. Zo noemde Prof. H. Treub van de Universiteit Leiden in 1906 Dr. Snoer een 'kwakzalver' die niets anders schreef dan 'een mengsel van gevaarlijke medische onzin' en leed aan een zielige overschatting.⁴⁵ Soer vond deze beschuldiging onterecht en reageerde met een eigen pamflet, waarin hij de

verdiensten van Kneipp uiteenzette. Hij stelde dat de therapie van Kneipp vaak door artsen werd toegepast. Volgens hem werden er veel goede resultaten behaald door patiënten na operaties na te behandelen, maar ook bij reuma en longziekten.⁴⁶ Helaas staat het ontbreken van gegevens een evaluatie van zijn behandelingen in de weg. De veronderstelling is echter gerechtvaardigd dat aandacht, rust en een gezond dieet mogelijk hebben bijgedragen aan het herstel van zijn patiënten.

TWEDE WERELDOORLOG

In mei 1940 werd de vrede in het kuuroord wreed verstoord door de evacuatie van alle inwoners van Breda. De artsen, het personeel en alle gasten moesten in allerijl vertrekken. Tijdens gevechten tussen het Franse en het Duitse leger reed een pantserwagen vlak voor het kuuroord op een landmijn. De explosie verwoestte het gebouw volledig en een brand in een van de spreekkamers verwoestte het hele archief. De restauratie van het kuuroord werd in oktober 1940 voltooid en het werd onder de naam 'Bad Ginneken' weer geopend voor patiënten. Voor bestralingsbehandelingen werd een moderne hogedruk-kwiklamp

VLOEIBLAD

KUUROORD „BAD WÖRISHOFEN” GINNEKEN

INRICHTING VOOR PHYSISCH THERAPIE
GENEESKUNDIGE BADINRICHTING EN
HERSTELLINGSOORD

Het geheele jaar geopend,
beschikend over hoogtezon, sollux, infra-rood-be-
stralingen, koolzuurbaden, warm en koudwaterbehan-
deling, diathermie, hauteefrequentie, korte golf, hydro-
electrische en viercellenbaden, massage, fango-behandeling, radium-drinkkuren en baden;

Behandeling van reuma, stofwisselings- en zenuwstoornissen, algemeene zwakte, reconvalescentie na ernstige ziekte of verblijf in de tropen, vaat- bloedsdruk- en circulatiestoornissen.

Ook zij, die een rustig aangenaam verblijf wenschen, zonder speciale behandeling te behoeven, kunnen in Bad Wörishofen hun intrek nemen. Voor de opnamen van zwaar-zieken is de inrichting niet bestemd, terwijl ook storende patienten en lijders aan tuberculose niet worden opgenomen.

De Tarieven zijn:
1e klas vanaf f 6.50.
2e klas vanaf f 5.50.

PROSPECTUS OP AANVRAAG. TELEF. BREDA 2512
GENEESHEER-DIRECTEUR DR. J. C. MOM
2e GENEESHEER W. F. VAN MEERENDONK, ARTS
BEDRIJFS-DIRECTEUR M. C. E. OUWEHAND

Verschillende therapieën voor de behandeling van reuma, stofwisselings- en zenuwaandoeningen, algemene zwakte, herstel na ernstige ziekte, verblijf in de tropen, vaat-, bloeddruk- of bloedsomloopstoornissen, maar ernstig zieke, ontregelde en tbc-patiënten werden niet toegelaten.⁴⁷

in gebruik genomen. Ondanks de bezetting van Nederland door de nazi's bleef het kuuroord tussen oktober 1940 en oktober 1944 een populaire locatie. In 1943 werd het vijftigjarig jubileum uitgebreid gevierd. Het kuuroord sloot definitief op vrijdag 13 oktober 1944, toen geallieerde piloten het instituut per ongeluk bombardeerden. Binnen enkele minuten veranderde het prachtige en vredige 'Bad Ginneken' opnieuw in een ruïne. Het bombardement was een tragische vergissing. Het kuuroord werd verward met een aangrenzende villa, die op dat moment als hoofdkwartier van het Duitse 67e Legerkorps werd gebruikt. Er zou die dag een bijeenkomst van hoge Duitse officieren hebben plaatsgevonden. Een communicatiestoring tussen de geallieerden of een fout van het Nederlandse verzet zorgde ervoor dat het verkeerde doelwit werd gekozen. Bij het vergissingsbombardement op 13 oktober 1944 door de geallieerden kwamen 27 patiënten en personeelsleden van het kuuroord "Bad Wörishofen" om het leven.⁴⁸ Na de oorlog werd het kuuroord niet meer herbouwd. Dr. Mom besloot zijn werk bij het Fysiotherapeutisch Instituut in Rotterdam⁴⁹ voort te zetten. Op 8 oktober 2014 werd een gedenkplaat over het Kneipp-kuuroord van welk geplaatst bij het voormalige kuuroord in Ginneken.

KNEIPP-HYDROTHERAPIE EN EVIDENCE BASED MEDICINE

Voor Kneipp-hydrotherapie is de implementatie van *Evidence Based Medicine* in de interne geneeskunde een grote uitdaging. In de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw kreeg Kneipp-therapie wel erkenning in enkele preklinische, fysiologische en klinische studies, maar er zijn nauwelijks betrouwbare gegevens voor wetenschappelijk bewijs.⁵⁰ Een inventarisatie van studies tussen 2000 en 2019 over de Kneipp-methode leidt tot de volgende conclusies. Deze is gebaseerd op 25 bronnen, waarvan 14 gecontroleerde studies. Volgens EPHPP-QAT⁵¹ werden 3 studies beoordeeld als 'sterk', 13 als 'matig' en 9 als 'zwak'. 64% van de gecontroleerde studies rapporteerde significante verbeteringen na Kneipp-behandelingen bij patiënten die leden aan chronische veneuze insufficiëntie, hypertensie, mild hartfalen, menopauzale klachten en slaapstoornissen. Ook hun immuunparameters verbeterden. Er werden echter geen verschillen gevonden met betrekking tot depressieve- en angstklachten bij borstkankerpatiënten, noch bij overgangsklachten, in de kwaliteit van leven bij postpoliosyndroom, poly-

neuropathische klachten en verkoudheden bij kinderen. Elf ongecontroleerde studies rapporteerden verbeteringen in allergische symptomen, dyspepsie, kwaliteit van leven, hartslagvariabiliteit, infecties, hypertensie, welzijn, pijn en polyneuropathische klachten. Al dit onderzoek levert dus kleine en nog steeds twijfelachtige resultaten op. Toekomstige studies zullen moeten voldoen aan strengere methodologische criteria, zoals controlegroepen, randomisatie, voldoende patiëntaantallen en blinding.⁵² De meest recente *Randomized Controlled Trial* (RCT) toonde enkele positieve effecten. De behandelingseffecten kunnen echter moeilijk worden toegeschreven aan de therapie gezien de aanzienlijke bias en heterogeniteit in de meta-analysen. Er zijn grondige RCT's nodig om ooit echte gunstige resultaten aan te tonen.⁵³ ●

Drs. L.F.M. van der Hoeven, is psycholoog, consultant en journalist

Noten

- 1 De auteur dankt prof. dr. M.J. van Lieburg, emeritus hoogleraar in medische geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, en directeur van het Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland en de heer. M. Scharpf, historicus en medewerker van het Kneipp Museum te Wörishofen, Duitsland voor hun medewerking aan dit artikel.
- 2 Zie het WHO-persbericht van dinsdag 29 oktober 2024: 'Tuberculose herleeft als belangrijkste dodelijke infectieziekte'. In 2023 kregen ongeveer 8,2 miljoen mensen de diagnose TB, een toename van 700.000 sinds 2022. Tbc was de belangrijkste doodsoorzaak door infectieziekten in 2023: ongeveer 1,25 miljoen mensen stierven aan tbc-gerelateerde ziekten. Multi-resistente tbc is problematisch, hoewel 68% van de behandelingen succesvol was. Slechts US\$ 5,7 miljard van de jaarlijkse financieringsdoelstelling van US\$ 22 miljard was beschikbaar in 2023. De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties stelde doelen om tbc tegen 2027 aan te pakken, maar de wereldwijde financiering voor tbc-preventie en -zorg daalde in 2023 en bleef ver onder de doelstelling. Aan de positieve kant zijn er zes vaccinkandidaten in klinische studies in een gevorderd stadium.
https://hq_who_departmentofcommunications.cmail20.com/t/d-e-sillyty-iltldisq-i
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tuberculosis>
<https://www.euronews.com/health/>

- 2024/10/29/tb-is-once-again-the-worlds-deadliest-infectious-disease-analysis-finds
- Humphreys, M.; Tuberculosis: the 'consumption' and civilization; chapter 21 – p. 136 – 141 in Kiple, K.F.; *Plague, pox and pestilence; disease in history*; Phoenix Illustrated, 1997; ISBN 0-75380-712-2 .
- 3 <https://www.kwakzalverij.nl/encyclopedie/n/encyclopedie-natuurgeneeskunde>
- 4 Speyer, J.; *Der berühmte Pfarrer Kneipp aus Wörishofen*; 1893, p. 22
- Kneipp, S.; Vorträge; Band 3; 1890-1891 Voor- dracht waarin hij stelt dat hij tegen vaccinatie is.
 - Auer, L.; Kneipp-Blättern; 1891; op 9 plaatsen negatieve berichten over de consequenties van vaccinaties.
 - “Kneipp-Blättern”; 1892; 32 plaatsen waarin negatief wordt gesproken over vaccinatie.
- 5 Ko, Youkyung; *Sebastian Kneipp and the Natural Cure Movement of Germany: Between Naturalism and Modern Medicine*; doi: 10.13081/kjmh.2016.25.557; 2016 Dec;25(3):557-590.
- 6 https://nl.wikipedia.org/wiki/Priesnitzmonument//https://nl.wikipedia.org/wiki/John_Harvey_Kellogg
<https://www.kwakzalverij.nl/encyclopedie/k/encyclopedie-kellogg-john-harvey-1852-1943>
- 7 Verdoorn, J.A.; *Volksgezondheid en sociale ontwikkeling, beschouwingen over het gezondheidswezen in Amsterdam in de 19de eeuw*; Aula-boeken, Utrecht; 1965, p. 51 -53.
- 8 Kneipp, Sebastian; *Meine Wasserkur / So sollt Ihr Leben*, 499 Seiten, broschiertes Buch, Doppelband; 49th impression in 1894, Engelse vertaling in 1891: <https://archive.org/details/mywatercureastes00kneiuoft/page/n7/mode/2up?view=theate> .
- 9 *Tilburgsche Courant* 27-08-1891; soortgelijke artikelen verschenen destijds eveneens in andere kranten. Zie www.kb/delpher
https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=kneipp&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Landelijk&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Nederlands-Indi%C3%AB+%7C+Indonesi%C3%AB&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Regionaal%7Clokaal&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=0%7C19e_eeuw%7C&page=1&maxperpage=50&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-01-1880%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-01-1940%22%29&cql%5B%5D=%28DelpherPublication-Date+_lte_+%2231-12-2013%22%29&coll=ddd&redirect=true&identifier=ddd:010384849:mpeg21:a0073&resultsidentifier=ddd:010384849:mpeg21:a0073&rowid=26
- 10 Dijk, van, P.; Geneeswijzen in Nederland en Vlaanderen, compendium van niet-universitaire geneeswijzen; Ankh-Hermes uitgeverij, Deventer, 1984; p. 165-182.
- 11 Zie noot nr. 8.
- 12 Meine Wasserkur / So sollt Ihr leben | Leben und Wirken | Sebastian Kneipp | Bücher | Online-Shop Kneipp-Verlag (kneippverlag.de); “De waterkuur was al bekend als een geneeswijze bij de Grieken en Romeinen, maar raakte in de loop der eeuwen in de vergetelheid. Sebastian Kneipp, de beroemde ‘waterdokter’, was degene die de therapeutische waarde van deze behandeling herontdekte. Hij ontwikkelde de koud watertoepassing verder, introduceerde de warmwatermethoden en erkende de waarde van de afwisselende stimulus. Maar het is niet alleen de waterkuur die hulp en genezing brengt, het is ook de natuurlijke manier van leven. De leringen van Kneipp over beweging, educatie en voeding hebben tot op de dag van vandaag niets aan belang verloren.
- 13 Kneipp Museum in Wörishofen (Duitsland)
- 14 *De Tijd*: godsdienstig-staatkundig dagblad //21-07-1891 // https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=kneipp&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Landelijk&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Nederlands-Indi%C3%AB+%7C+Indonesi%C3%AB&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Regionaal%7Clokaal&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=0%7C19e_eeuw%7C&page=1&maxperpage=50&sortfield=date&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-01-1880%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2201-01-1940%22%29&cql%5B%5D=%28DelpherPublication-Date+_lte_+%2231-12-2013%22%29&coll=ddd&redirect=true&identifier=ddd:010384849:mpeg21:a0073&resultsidentifier=ddd:010384849:mpeg21:a0073&rowid=26
- 15 Baumgarten, A.; *Sebastian Kneipp, Biografische Studie*; Berlin, Verlag von Julius Becker, 1898; 263 pages
- 16 Kneipp's Kinder asylum Wörishofen: 11 verbatim diagnostieken van behandelingen van kindere, ten toon gesteld in het Kneipp musieum in Wörishofen. Kneipp werd terzijde

- gestaan door verschillend artsen: A. Baumgarten, Dr. Med. Sanitätsrat (1862 – 1924); Bonifaz Reik (1862 -1932) Kneipp's Mitarbeiter und Vertrauter; Franz Kleinschrod, Ärztlicher Mitarbeiter, Wiissenschaftlichen Begründung der Kneipp'schen Lehre; Med. Sanitätsrat (1860 – 1934); Kneipp-Arzt, Adolf Scholz, Dr. Med. Sanitätsrat (1870 – 1952); Albert Schalle, Dr. Med. Sanitätsrat (1877 – 1952), Kneipp-Ärzten; Foto's in het Kneipp Museum in Wörishofen, Duitsland.
- 17 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28529304>
 - 18 *Die Kneippkur, ein Stummfilm aus Bad Wörishofen* (1923); Kneipp-Verlag GMBH, Bad Wörishofen; neue Herausgabe 2022.
 - 19 <https://www.foerderkreis-kneippmuseum.de/aktuelles>
 - 20 https://en.wikipedia.org/wiki/Sebastian_Kneipp#Early
 - 21 Kneipp institutions in the Netherlands 1892 -1901 – see: *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1892 – 1901
 - 22 Eduard Vrijens - Wikipedia
 - 23 Brief van Broeder Aloysius d.d. 1 Februar 1892; persoonlijk archief van Broeder Aloysius (inventaris nr. 1599 - AR-BO13-11.1.2 / 133-137); Archief Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven; Kloosterlaan 24, 5435 XD Sint Agatha, studiezaal@erfgoedkloosterleven.nl / www.erfgoedkloosterleven.nl
 - 24 Peter Joseph Savelberg - Wikipedia
 - 25 Dorren, G.; *Met de minsten der mijnen, geschiedenis van de Kleien Zusters van de H. Joseph*; Hilversum, Uitg. Verloren; 2013; ISBN 978-90-8704-367-4; p. 46 – 47.
 - 26 Broeder Aloysius & Mgr. Savelberg; Heerlen Vertelt, 8 april 2014, Ingezonden verhaal eerder - 1900, Heerlen-Stad: Heerlen Centrum, Ingezonden verhalen, Kerk, geloof en mythen.
 - 27 Artsen zoals Chr. P. van Dillen, J.H. van der Wijst en F.B.M.B. Schiphors. In: Koehler, P. en Franke, C.; *Zorg voor zenuwziek(t)en, 75 Jaar neurologische zorg in Heerlen e.o.; uitgave afd. Neurologie Zuyderland MC*; 2016; p. 40-42; ISBN 97890-825408-0-2
 - 28 Nieuwenhuis, D.; brief d.d. 19 okt. 1893; Erfgoed Centrum Nederlands Kloosterleven/ St Agatha /AR-B013-11.1.2 Archief inventaris Broeders van de H. Joseph (Broeders van Heerlen) én https://nl.wikipedia.org/wiki/Peter_Joseph_Savelberg
 - 29 Stutje, J.W.; “Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een romantische revolutionair”; Noordhoek; 2019; ISBN 9789056155247; p. 225.
 - 30 Zie eindnoot 27; p. 126: F.F.M. van der Hoeven – vader van de auteur - deed als neuroloog i.o. ervaring op in het Joseph Ziekenhuis (het latere Zuyderland) te Heerlen in 1949; de dochter van de auteur deed hier in 2023 een co-assistentenschap.
 - 31 https://maastrichtuniversity.on.worldcat.org/search/detail/865503411?queryString=S.%20-Soer%20&clusterResults=true&stickyFacets-Checked=true&group // VariantRecords=false&changedFacet=scope&subformat=Artchap%3A%3Aartchap_digital&subformat=Book%3A%3Abook_thsis&year=1880..1930
 - 32 Otten, G.; Het Villalandschap rond het Markdal te Ginneken, 1840 -1940; Jaarboek de Oranjeboom 54 (2001); p. 285-288. S.C.M. Soer, Een jaar badarts van Klein Wörishofen (Gorinchem, 1894).
 - 33 Kneipp-gasten’, in: *Nieuwe Bredasche Courant*, 9 maart 1894.
 - 34 Otten, G.; Het Villalandschap rond het Markdal te Ginneken, 1840 -1940; Jaarboek de Oranjeboom 54 (2001); p. 285-288.
 - 35 https://www.researchgate.net/publication/327755816_Wie_was_Dr_JC_Mom_arts_Physische_Therapie_FysioPraxis_20182766 Mom, J.C.; *Physische Therapie, Natuurgeneeswijze*; La Rievriere & Voorhoeve; 87 ill., 1926; 366 p. Mom, J.C.; Trends in therapeutic baths; *Tijdschr. v. Ziekenverpl.*; 1949, Sep 15;2(18); p. 440-444. Mom, J.C.; Ultrasonic waves and their medical use; *Ned Tijdschr Geneesk.*; 1950, Jul 1;94(26);1827-1833. Mom, J.C.; The after-treatment of fractures of the leg and lesions of the joints; *Acta Physiother Rheumatol Belg.*; 1952, Nov-Dec; 7(6):346-353 Mom, J.C.; Periarthritis humeroscapularis; *Geneeskd Gids*; 1952, Oct 16;30(21):457-461.
 - 36 Mariëndal, een fraaie Ginnekense villa viel ten prooi aan een eeuw Ginnekense geschiedenis. Zie: http://www.paulusvandaesdonck.nl/WimSiegmond/artikel_219.html
 - 37 Schatting van het mogelijke aantal patiënten tussen 1921 - 1944: 23 jaar voor Wörishofen-Breda met 40 kamers bij 75% bezetting zou kunnen komen door een gemiddelde behandeltime van één week met 2 personen op één kamer: 71.800 patiënten. Dus gemiddeld ongeveer 3120 patiënten per jaar. Mogelijk waren er gasten die jaarlijks terugkwamen. Er zijn geen patiëntgegevens bewaard gebleven voor de Soer-periode (1893 - 1921) als gevolg

- van het bombardement in 1944. Aangezien patiëntgegevens niet beschikbaar zijn, vormen de cijfers over de patiëntenstroom een inschatting van de auteur.
- 38 Foto: <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/90c9601f1b3845f609698b2a8b8c18a318e9ca3d>
 - 39 Faradisatie is het gebruik van elektrisatie of faradisatie om slapeloosheid te behandelen; Watson, N.F.; McCall, C.; Doherty, M.; Faradisatie voor slapeloosheid: een geschiedenis van slaapneurologie; *Journal of Clinical Sleep Medicine*; 2021-02-01; 17(2):249-254; doi: 10.5664/jcsm.8958.
 - 40 Galvanisme staat voor een gelijkstroom van elektriciteit die wordt geproduceerd door chemische actie. Luigi Galvani (1737–1798) was een Italiaanse arts, natuurkundige, bioloog en filosoof, die dierlijke elektriciteit bestudeerde. In 1780 ontdekte hij dat de spieren van dode kikkerpoten trilden wanneer ze werden geraakt door een elektrische vonk. Dit was een vroege studie van bio-elektriciteit. • Brunia, K.; Het brein van farao tot fMRI, een fenomenale ontdekkingsreis; Eburon, Delft, 2015; ISBN 9789463010306; p. 154 – 157.
 - 41 Franklinisatie is een proces waarbij patiënten met statische elektriciteit worden behandeld. Het werd ‘Franklinisatie’ genoemd, nadat Benjamin Franklin kortstondig experimenteerde op dit gebied. Hij probeerde een aantal verlamden te behandelen, eerst met elektrische schokken en daarna met statische lading, maar zonder veel succes. Hij beschreef deze procedures in zijn brief uit 1757.
 - 42 Hydro-elektrische cel waarin elektrische ladingen worden geproduceerd door redox-reactie. Als elektroden worden zink en zilver gebruikt, waarbij zink als anode fungeert en zilver als kathode. Het biedt verschillende voordelen voor mensen.
 - 43 De solluxlamp is een apparaat dat voornamelijk in de fysiotherapie wordt gebruikt: het licht dringt diep in de huid door, verwijdert de bloedvaten, sneller stromend bloed bevordert de uitwisseling van voedingsstoffen of ontgift. Het lichaam ontspant. Het licht heeft ook pijnstillende en ontstekingsremmende eigenschappen en stimuleert de thermische receptoren van de huid.
 - 44 Lieburg, van, M.J.; *Negentig jaar OZ zorgverzekeringen; een rondgang door de medische geschiedenis van de regio West-Brabant, Zeeuws-Vlaanderen en de Zuid-Hollandse eilanden*” Erasmus Publishing, Rotterdam; p. 27; ISBN 90-5235-183-X
 - 45 <https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn4/treub>
 - 46 Vegchel, van, G.; *Medici contra kwakzalvers; de strijd tegen niet-orthodoxe geneeswijzen in Nederland in de 19de en 20ste eeuw*; Het Spinhuis; 1991; ISBN 90-73052-14-9; p. 105 en 450-41.
 - 47 Vloeiblad Kuuroord Bad Wörishofe <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stedelijk-museum-breda/a198de5d417c76a4a0961db61630b0dd51e23fd6n>
 - 48 Bommen bij de Duivelsbrug - BHIC; Monument Locatie Vergissingsbombardement Bad Wörishofen op Duivelsbrug - Breda - TracesOfWar.nl; Gouw, de, K.; Wie was opa de Gouw? (Sjel de Gouw 1909 -1964); Prinsenbeek, februari 2013; p. 65 – 68
https://heemkundezevenbergen.nl/dist_v1.10_rc2_algemeen/pdf-viewer/web/viewer.html?file=https://images.memorix.nl/enb_112/download/download/3dfaa4e3-95dc-98ed-affd-a537ef9b2e4e
 - 49 Fysiotherapeutisch Instituut in Rotterdam – opgericht in 1929; https://physico.nl/files/p/website.2.physische_therapie_1929.pdf
 - 50 Ehnert; L.; Geiser, C.; What is confirmed in Kneipp therapy? The perspective of internal medicine; *Inn Med (Heidelb)*; DOI: 10.1007/s00108-022-01423-8; Epub 2022 Nov 9.
 - 51 Quality Assessment Tool for Quantitative Studies is a tool developed in Canada by the EPHPP with the financial support of the Ontario Ministry of Health and Long-Term Care (MOHLTC). Quality Assessment Tool for Quantitative Studies.
 - 52 Stier-Jarmer, M.; Throner, V.; Kirschneck, M.; Frisch, D.; Schuh, A.; Effekte der Kneipp-Therapie: Ein systematischer Review der aktuellen wissenschaftlichen Erkenntnisse (2000-2019); *PubMed* doi: 10.1159/000510452. Epub 2020 Oct 13; 2021;28(2):146-159
 - 53 Ortiz, M.; Koch, A.K.; Cramer, H.; Linde, K.; Rotter, G.; Teut, M.; Brinkhaus, M.; Haller, M.; Clinical effects of Kneipp hydrotherapy: a systematic review of randomised controlled trials; *BMJ Open*; 2023 Jul 9;13(7):e070951. doi: 10.1136/bmjopen-2022-070951.

Register artikelen

Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij 2024

A

Ad Hominem	nr. 1	pag. 28	2024
Apologie NVAO	nr. 3	pag. 14	2024

B

Bioresonantie in dierenpraktijk Stefan Veenstra	nr. 1	pag. 22	2024
---	-------	---------	------

C

'Contra-revolutie tegen de rede': tegen	nr. 3	pag. 33	2024
---	-------	---------	------

D

Dubieuze Italiaanse advertenties	nr. 2	pag. 28	2024
----------------------------------	-------	---------	------

E

Erepenning Gebroeders Bruinsma voor Broer Scholtens	nr. 3	pag. 8	2024
---	-------	--------	------

F

Frontrunners' Tom de Wal: grossier in nepgenezingen	nr. 1	pag. 10	2024
---	-------	---------	------

G

Gefaciliteerde Communicatie en Oogbesturing: oude wijn	nr. 3	pag. 45	2024
Gezocht: twee nieuwe leden Kascommissie	nr. 3	pag. 10	2024
Gladskin: geaccepteerd als medisch hulpmiddel	nr. 2	pag. 32	2024

H

Herseninfarct na nekmanipulatie	nr. 1	pag. 16	2024
Hoe diergezondheidszorg verschilt van volksgezondheidszorg	nr. 1	pag. 32	2024
Hormonen: nieuw verdienmodel	nr. 1	pag. 1	2024

I

Ingezonden mededeling: European Skeptics Congress	nr. 1	pag. 21	2024
In memoriam Rob Koene	nr. 1	pag. 25	2024
In memoriam Theo Douma	nr. 2	pag. 10	2024
Italiaanse gezondheidszorg: een lesje	nr. 3	pag. 26	2024

J

Jaarrede van de voorzitter	nr. 3	pag. 5	2024
Jaarvergadering 2024 : vooraankondiging	nr. 2	pag. 1	2024
: agenda	nr. 2	pag. 1	2024
: verslagen	nr. 3	pag. 1	2024

K

Koninklijk onderscheiden: twee pioniers	nr. 2	pag. 18	2024
Kunst van het seponeren	nr. 2	pag. 25	2024
Kwakzalver Antoni Kosiba's bewogen levensloop	nr. 2	pag. 22	2024

Vervolg register artikelen

M

Medische astrologie en rechtspraak in de 18e eeuw	nr. 2	pag. 15	2024
Meester Kackadorisprijs 2024: kandidatenlijst	nr. 2	pag. 2	2024
: juryrapport	nr. 3	pag. 11	2024

N

Nekmassage bij holistische C-Kracht: zenuwschade	nr. 3	pag. 40	2024
--	-------	---------	------

O

Osteopaten proberen salonfähig te worden	nr. 3	pag. 28	2024
Oxford University Press	nr. 1	pag. 27	2024

P

Populariteit alternatieve geneeswijzen in ons land. Enkele indicatoren	nr. 1	pag. 36	2024
--	-------	---------	------

R

Recensie: Het Staphorster boertje. Over kwakzalvers, kooplieden en kruidendokters	nr. 2	pag. 12	2024
Register artikelen NTtdK 2023	nr. 1	pag. 39	2024
Rietdijk: wie was hij?	nr. 3	pag. 35	2024

S

Symposium: Wie beschermt de patiënt?	nr. 2	pag. 6	2024
: programma	nr. 2	pag. 7	2024
: verslagen	nr. 3	pag. 15	2024

U

Uit de bladen: een selectie	nr. 3	pag. 36	2024
Uitspraak hoger beroep titelfraude door chiropractoren	nr. 3	pag. 32	2024
Utrechts onderwijs in kwak: een doorlopende sage	nr. 1	pag. 7	2024

V

Volle zalen (en biologische tandheelkunde)	nr. 3	pag. 31	2024
--	-------	---------	------

INHOUD

Nepwetenschap in de diergeneeskunde: de Lecher-antenne	1
Strubbelingen met inning contributie jaargang 2024-2025	5
Ex-internist Wim Huppes krijgt twee jaar gevangenisstraf	6
Wat was ook al weer die haptonomie?	12
In memoriam Tred Troost (1936-2024)	14
In memoriam Hugo Verbrugh (1937-2024)	16
P.C. Hooft-prijs 2025 toegekend aan Maarten 't Hart	19
<i>Save the date!</i>	24
Herstel	24
Haarlemmer Olie <i>revisited</i>	25
Wörishofen, internationaal bekende Kneippkuurcentra	28
Register artikelen <i>NTtdK</i> 2024	39